

ПРОЕКТ «ПРАВА ДІТЕЙ В ДІЇ»



АБЕТКА З ПРАВ ДИТИНИ

ДЛЯ БАТЬКІВ



Херсон - 2009

УДК 364-787.22:364.632

ББК 65.272

А 31

Абетка з прав дитини. Для батьків. Інформаційна брошура - Упоряд.: О.Жукова, Н.Чермошенцева, О.Агаркова – Херсон: МО «Нова генерація», 2010, - 64 с.

В інформаційній брошурі зібрано матеріал з роз'яснення основних прав дітей та подано практичні поради психолога. Також брошура містить інформацію про вікові особливості дітей та особливості взаєностосунків батьків та дітей. Розраховано для батьків, соціальних працівників, працівників органів освіти, соціальних служб для молоді, педагогів, психологів.

Це видання підготовлено та видано за фінансової підтримки Європейського Союзу в межах проекту «Права дітей в дії», що реалізується молодіжною організацією «Нова генерація» та Новокаховською міською молодіжною організацією «Перспектива». Зміст публікації є предметом відповідальності авторів та не відображає точку зору Європейського Союзу.



ЗМІСТ

Передмова	2
1. Права дитини	3
1.1. Інформація про права дитини	3
1.2. Зміст прав та приклади їх порушення	6
1.3. Відмінність прав дитини від прав дорослих	16
2. Практичні рекомендації для кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, в усиновлювачі, опікуни (піклувальники)	18
3. Опис проблемних ситуацій у прийомній сім'ї, ДБСТ та поради психолога, як з них виходити	21
4. Наші діти: зростаємо разом	28
4.1. Рухаємося від тоталітарної до партнерської родини	28
4.2. Періодизація вікового розвитку	31
4.3. Як запобігти дитячим психологічним травмам	46
4.4. Десять кроків, щоб стати кращими батьками	49
Додатки	51
Додаток А. Законодавство з прав дитини	51
Додаток В. Це важливо знати батькам!	55
Додаток С. Інформація про організації громадянського суспільства та міжнародні організації, які працюють у сфері представлення та захисту прав дитини	58
Література	61



ПЕРЕДМОВА

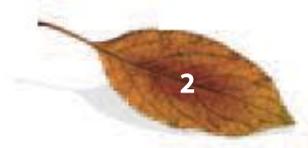
Брошура “Абетка з прав дитини. Для соціальних працівників” була підготовлена та видана за фінансової підтримки Європейського Союзу в межах проекту “Права дітей в дії”, що реалізується молодіжною організацією “Нова генерація” та Новокаховською міською молодіжною організацією “Перспектива”. Метою даного проекту є забезпечення врахування прав та законних інтересів дитини у реалізації державної сімейної політики на території Херсонської області, зокрема – у процесі створення та підтримки прийомних сімей та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського виховання.

Чому виникла необхідність створення такої брошури? На сьогодні триває активний процес запровадження альтернативних форм сімейного виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Відповідно до ст.18 Конвенції ООН “Про права дитини”, батьки або у відповідних випадках опікуни, прийомні батьки, батьки-вихователі несуть основну відповідальність за виховання та розвиток прийомної дитини. Саме прийомні батьки та батьки-вихователі є не лише законними представниками, а й захисниками прав своїх дітей. Тому знання про права дитини та механізми їх захисту надзвичайно важливі як для батьків, так і для соціальних працівників, які допомагають таким сім’ям. Це видання має на меті посилити Вашу обізнаність у механізмах захисту прав дітей, усвідомлення правових можливостей їх відстоювання.

У цій брошурі зібрані матеріали, які допоможуть Вам:

- Дізнатись про права дитини, зміст прав кожної дитини та приклади їх порушення.
- Ознайомитись з порадами психолога щодо того, як виходити з проблемних ситуацій, що виникають у процесі виховання дітей.
- Розглянути, як законодавство України гарантує в нашій державі реалізацію та захист прав дитини.

Сподіваємось, що брошура допоможе Вам не тільки захистити права дитини, але й попередити виникнення більшості болючих проблем, пов’язаних з їх порушенням.





1. ПРАВА ДИТИНИ

1.1. Інформація про права дитини

Далеко не завжди “права дитини” розглядаються в категоріях прав людини. Часто вони ототожнюються, особливо в середовищі психологів і педагогів, з елементарними людськими потребами. Часто наголошується: дитина має право виховуватися в щасливій родині, право на любов і т.і.

У преамбулі Конвенції ООН “Про права дитини” сказано: “Визнаючи, що дитині для повного й гармонійного розвитку її особистості необхідно рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові й розуміння...” Дійсно, необхідно, хоча й дорослим теж потрібні любов і щастя, але це аж ніяк не означає, що вони мають на них право, що це може бути гарантовано державою.

Кажучи про права дитини, варто взяти до уваги кілька основних положень:

1. Права дитини відносяться до категорії прав людини і впливають із гідності й неповторності дитини як людської особистості.
2. Права дитини не слід ототожнювати з її елементарними потребами. Не існує права на виховання в щасливій родині або права на любов, хоча це надзвичайно важливі потреби для кожної людини, а для дитини – особливо.
3. Про права дитини, так само як і про права людини, варто говорити з погляду відносин “влада – особистість”. Якщо дитина має право, виходить, держава зобов’язана забезпечити їй можливість цим правом скористати-

ся. Наприклад, право на навчання означає, що держава гарантує кожному доступ до освіти, розробляє програми навчання, готує учительські кадри тощо; держава створює систему освіти та розробляє правила, що регулюють її функціонування.

4. Права дитини, так само як і права людини, підлягають обмеженням, але лише таким обмеженням, які передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки й громадського спокою, з метою запобігання безладдю і злочинності, захисту здоров'я й моральності або захисту прав та свобод інших осіб. Беззастережно, без будь-яких виключень, повинна дотримуватись заборона застосування катувань, рабства та утримання у підневільному стані.
5. Якщо дитина/людина має певне право, відповідно повинні існувати процедури його виконання. Наявність права означає можливість пред'явлення претензій/оскарження, інакше право залишається порожньою декларацією.

Права дитини не слід розглядати крізь призму відносин "батьки-дитина". Діти підлягають владі батьків, і саме батьки в першу чергу приймають рішення про їхнє виховання і світогляд. У батьків можуть бути найрізноманітніші уявлення про те, як виховувати свою дитину, і держава не може втручатися у це, хіба що батьки не виконують своїх обов'язків по відношенню до дитини або зловживають своєю владою над нею. Про це говориться у документах по правах людини/дитини, у тому числі таких: Європейська конвенція, ст. 2 протоколу №1 "(...) Держава при здійсненні функцій, які вона приймає на себе в галузі освіти й навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту й таке навчання, які відповідають їх релігійним і філософським переконанням"; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 18, ч. 4: "Держави, що беруть участь у даному Пакті, зобов'язуються поважати волю батьків та у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне й моральне виховання своїх дітей у відповідності зі своїми власними переконаннями"; Конвенція про права дитини, ст. 5: "Держави-учасниці поважають відповідальність, права й обов'язки батьків (...) належним чином управляти й керувати дитиною у здійсненні нею прав, визнаних дійсною Конвенцією"; ст. 18: "1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль для того, щоб забезпечити визнання загальної й однакової відповідальності обох батьків за виховання й розвиток дитини. (...) Найкращі інтереси дитини є предметом їхньої основної турботи. 2. З метою гарантії й сприяння здійсненню прав, викладених у дійсній Конвенції, держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні своїх обов'язків по вихованню дітей і забезпечують розвиток мережі дитячих установ".

З наведених вище цитат однозначно випливає, що права дитини ні в якому разі не ставлять під загрозу авторитет дорослих й автономність родини, як стверджують деякі політики й педагоги. Вони забувають про те, що держава, визнаючи принцип автономності родини, втручається в сі-



мейні відносини тільки в особливих випадках, передбачених законом. Сімейні відносини, у тому числі відносини "батьки-діти", мають приватний характер, емоційно забарвлені та важко піддаються кодифікації. Батьки, які не люблять своїх дітей, не можуть понести за це покарання. Вони можуть постати перед судом тільки тоді, коли ними був порушений закон, тобто якщо вони зловживають батьківською владою або зневажають батьківськими обов'язками. Втручання суду - це не форма покарання батьків, це міра (спосіб) забезпечення порушеного блага дитини, що для неї особисто нерідко обертається покаранням, таким, як, наприклад, влаштування у дитячий будинок, і це єдиний випадок "протириччя" між правами дитини й правами батьків.

6. Батьки є законними опікунами дитини та представляють її перед державними органами також і у випадку порушення їхніх прав. Якщо батьки не в змозі піклуватися про дитину, держава зобов'язана надати їй соціальну опіку. Наприклад, стаття 52 Конституції України говорить: "Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу".
7. Права дитини, як і права людини, визнаються за кожним і не залежать від виконання нею обов'язків. Не можна позбавити прав, так само як не можна призупинити їхню дію. Якщо дитина не виконує своїх обов'язків, її можна покарати, наприклад, позбавивши заохочення або привілеїв, але не можна позбавляти дитину прав.
8. Права дитини не випливають із яких-небудь виховних концепцій або теорій. Поняття "права дитини" не слід ототожнювати з антипедагогікою, "партнерським" або "безтрасовим" вихованням.

Отже, **права дитини** – це, в загальному значенні, права людини, з тією лише різницею, що деякими правами діти починають користуватися в міру дозрівання й усвідомлення свого становища. Не маючи здатності виконувати правові дії, діти не можуть самі вимагати здійснення своїх прав. Від їх імені діють батьки або законні опікуни.

Поняття "зрілість дитини" має оцінний характер, що ускладнює вироблення чітких критеріїв. Правосуддя ж уникає психолого-соціологічних критеріїв, наслідком чого є жорстокі вікові рамки, що визначають момент одержання статусу "зрілості", тобто здатності робити певні дії або приймати рішення, причому ці рамки коливаються в різних галузях права.

Завершуючи вступні зауваження про права дитини, варто звернути увагу на проблему здійснення прав. "Мати право" означає можливість заявляти претензію, вимагати від влади реалізації даного права. Тому самого викладу права в законі не досить. Повинні існувати процедури здійснення права, а діти і їхні законні представники, як правило батьки, повинні знати, які є права й де, і як домагатися їхнього виконання.



1.2. Зміст прав та приклади їх порушення



Знання про права дитини, на жаль, носять теоретичний характер. Більшість посадовців, соціальних працівників та й пересічних громадян переконані, що у “нас із правами дитини все в порядку”. Хоча значна кількість експертів зазначають, що українське законодавство залишається декларативним щодо прав дитини:

- діти є об’єктами захисту, а не суб’єктами власних прав;
- не всі права дитини за Конвенцією закріплені на рівні закону;
- в Україні не проводиться комплексний моніторинг дотримання прав дитини;
- не створено інституту омбудсмена з прав дитини.

Тому важливо поглянути на основний документ у сфері захисту прав дитини – Конвенцію ООН про права дитини, в контексті українських реалій, з наведенням конкретних прикладів їх порушення.

При формулюванні прикладів порушення прав дитини використано реальні ситуації з нашого життя, офіційні документи та інформаційні матеріали, зокрема, “Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002-2008”¹

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Прийнята генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року.

Набула чинності для України з 27 вересня 1991 року

(скорочено)

Стаття 1. ВИЗНАЧЕННЯ (ДЕФІНІЦІЯ) ДИТИНИ

Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до такої дитини, вона не досягає повноліття.

Стаття 2. ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

Кожна дитина повинна бути наділена всіма правами без дискримінації. Всі діти без винятку повинні перебувати під захистом держави. Держава має обов’язок захищати дитину від усіх форм дискримінації.

¹ Див.: Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002-2008 [Електронний ресурс].

- Режим доступу: http://issuu.com/everychild/docs/report-ukr?mode=a_p



Порушення права:

- існують випадки, коли принцип недискримінації не застосовується щодо дітей з малозабезпечених родин, дітей з сільської місцевості, утриманців дитячих установ, дітей-інвалідів, дітей з вадами, дітей-рома, та ВІЛ-позитивних дітей. Найчастіше дискримінація відносно дітей відбувається під час надання медичної допомоги, соціального забезпечення та в сфері освіти.

Стаття 3. ЯКНАЙПОВНИШЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

Забезпечення дитині захисту та піклування, які необхідні для її благополуччя.

Порушення права:

- визначення інтересів дитини відбувається часто без залучення самої дитини. Так, усиновлені діти, згідно з Сімейним кодексом (ст. 226, п.3), по досягненню 14 років мають право на одержання інформації щодо свого усиновлення, але зазначене положення вступає у суперечність з іншою статтею того ж Кодексу (ст.227), в якій сказано, що усиновлювач має право приховувати від дитини факт усиновлення і вимагати нерозголошення цієї інформації іншими особами, як до, так і після досягнення дитиною повноліття.

Стаття 4. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ

Держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів щодо здійснення прав дитини.

Порушення права:

- у Конституції України, ст. 49, зазначено, що “у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно”, але фактично безкоштовне медичне обслуговування дітей не завжди забезпечується. Отже, законодавство не забезпечує реалізації норм Конституції України в частині належного фінансування та створення умов для безоплатного і належного медичного обслуговування.

Стаття 5. ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ БАТЬКІВ, СІМ'І ТА ГРОМАДИ

Держави-учасниці поважають відповідальність, права та обов'язки батьків, що за законом відповідають за дитину.

Коментар:

На думку багатьох експертів, ця стаття Конвенції є досить складною у практичній реалізації. Безперечно, потрібно враховувати вплив релігії та культури на світогляд батьків, які виховують дитину згідно своїх переконань. І держава не має права втручатись у процес виховання, якщо це не шкодить інтересам дитини. Втім, іноді дії батьків, які керуються своїми релігійними або культурними настановами, можуть призвести до серйозних наслідків (наприклад, позбавлення дитини права на освіту, на медичний догляд тощо), і тоді втручання держави іноді буває запізним.

Стаття 6. ЖИТТЯ, ВИЖИВАННЯ ТА РОЗВИТОК

Кожна дитина має невід'ємне право на життя; обов'язком держави є забезпечити виживання та розвиток дитини.

Порушення права:

- існують випадки, коли батьки не забезпечують фізіологічні потреби дитини (наприклад, не годують), внаслідок чого життя та нормальний розвиток дитини під загрозою;
- Кримінальним кодексом України не передбачені обтяжуючі обставини у випадках скоєння тяжких злочинів щодо дітей, старших 14 років.



Стаття 7. ІМ'Я ТА ГРОМАДЯНСТВО

З моменту народження дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Порушення права:

- таємниця усиновлення, закріплена в українському законодавстві, порушує право дитини знати своє ім'я та своїх біологічних батьків. У випадку усиновлення батьками можуть бути змінені ім'я, прізвище дитини, навіть якщо вона вже усвідомлює, як її звали. Також можуть бути змінені відомості про місце і дату народження дитини. Це позбавляє дитину права на ім'я та знання всієї інформації про своє походження.

Стаття 8. ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Кожна дитина має право на збереження індивідуальності. Держава зобов'язана допомогти дитині відновити свою ідентичність, якщо дитина була незаконно її позбавлена.

Порушення права:

- розлучення рідних братів та сестер під час усиновлення у різні сім'ї, влаштування у різні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування тощо.

Стаття 9. ПРИНЦИП НЕ РОЗЛУЧЕННЯ З БАТЬКАМИ

Кожна дитина має право не розлучатися з батьками. Дитина має право підтримувати контакти зі своїми батьками у випадку розлучення з ними. Коли таке розлучення спричинене затриманням, ув'язненням чи смертю когось із батьків, держава повинна надати дитині чи батькам інформацію щодо місця перебування відсутнього члена сім'ї.

Стаття 10. ВОЗЗ'ЄДНАННЯ СІМ'Ї

Прохання про виїзд із країни чи в'їзд до неї з метою возз'єднання сім'ї повинні розглядатися гуманним чином. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати стосунки і контакти з обома батьками.

Стаття 11. НЕЗАКОННІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА НЕПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ

Держави-сторони вживають заходів щодо боротьби з викраденням, незаконним переміщенням і неповерненням дітей партнером чи третьою стороною.

Стаття 12. ВИСЛОВЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Кожна дитина має право вільно висловлювати свої погляди і на те, що її погляди братимуться до уваги.

Порушення права:

- ігнорування батьками чи третіми сторонами² поглядів та думок дитини стосовно вибору навчального закладу, гуртка, вибору професії тощо.

Коментар

Дотепер органи влади та громадськість не можуть забезпечити реального доступу дітей старшого віку до процесів підготовки документів, що стосуються сфери

² Треті сторони – це представники закладів освіти (вчителі, адміністрація школи, вихователі тощо), медицини (лікарі, адміністрація медичних закладів тощо), правоохоронних органів, соціальних служб та інших державних установ.



дитинства. Не проводять дослідження думок дітей з того чи іншого приводу: жоден орган влади чи установа не має науково-обґрунтованих досліджень щодо ставлення дітей до піднятої проблеми: наприклад, про роботу соціальних служб, про інтернати, прийомні сім'ї тощо. (Зі звіту Кіровоградської організації "Флора")

Стаття 13. СВОБОДА НА САМОВИРАЖЕННЯ ТА ІНФОРМАЦІЮ

Право шукати, отримувати та передавати інформацію в різних формах, в тому числі у мистецькій, письмовій чи друкованій. Кожна дитина має право вільно висловлювати свої думки.

Порушення права:

- рівень доступу дітей до інформації залишається обмеженим. Особливо це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Важливою для цієї категорії дітей є поінформованість щодо процедур оскарження у разі порушення їхніх прав, інформація про їхній юридичний статус і відповідні пільги, а також інформація, що стосується підготовки до самостійного життя;
- існують випадки порушення права на інформацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатних закладах. Зокрема, це може бути інформація про власне майно дитини.

Стаття 14. СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ

Кожна дитина має право на свободу слова, совісті та релігії. Держави повинні поважати права та обов'язки батьків спрямовувати розвиток дитини у сфері її думки, совісті та релігії відповідно до здібностей дитини, які розвиваються.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони забороняють відвідувати церкву, обмежують у виборі релігії (конфесії).

Стаття 15. СВОБОДА АСОЦІАЦІЙ

Кожна дитина має право на свободу асоціацій і свободу мирних зборів.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони забороняють дитині бути членом неурядової організації (наприклад, дитячої чи молодіжної) у випадку, якщо самі батьки не поділяють принципи та напрямки діяльності певної організації;
- батьки забороняють дитині брати участь у мирних зборах (акції, паради, мітинги тощо);
- батьки чи представники закладів освіти примушують дитину брати участь у мирних зборах проти її волі (наприклад, обов'язкова участь школярів у будь-яких мітингах).

Стаття 16. ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ, ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ

Жодна дитина не може бути об'єктом втручання в здійснення її права на особисте і родинне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції. Кожна дитина має право на захист від втручання в особисте та сімейне життя.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони читають особисті листи дитини;
- батьки чи треті сторони ображають честь та гідність дитини (образливі звертання до дитини, наприклад, "дурень" чи "дурепа", "телепень" тощо);
- огляд особистих речей у присутності інших або у відсутності власників особистих речей; публічне обговорення особистих проблем, сімейних справ чи стану здоров'я дитини;



- умови проживання дітей, що порушують можливість приватності (спальні кімнати з прозорими скляними стінами, відсутність інтимності під час гігієнічних процедур і т.п.).

Стаття 17. ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Дитина повинна мати доступ до інформації з різноманітних джерел; слід заохочувати засоби масової інформації приділяти особливу увагу меншинам, а також захистові дитини від шкідливих для неї матеріалів.

Порушення права:

- статут навчального, медичного або іншого закладу, у якому певний час перебуває дитина, є не тільки документом, що визначає статус юридичної особи, але покликаний бути дієвим механізмом попередження і подолання можливих конфліктних ситуацій. Інформація, яку містить Статут, безпосередньо стосується дитини (учня, пацієнта, вихованця і т.п.), тому він має бути доступним для дитини та для батьків або опікунів, осіб, які представляють інтереси дитини. Це передбачено й законодавством України. Втім, практика є такою, що положення Статуту в багатьох випадках не є доступними для дітей, батьків або опікунів. У більшості закладів Статут відіграє роль документа, що визначає лише юридичний статус закладу.
- Суттєвим недоліком є той факт, що законодавство України, гарантуючи право на інформацію, зокрема, для дітей, і особливо доступ до такої інформації, що сприяє соціальному, духовному та моральному благополуччю, здоровому фізичному та психічному розвитку дитини – не визначає тих, через кого держава здійснює дану свою функцію. Особливо така ситуація із законодавством стосується системи охорони здоров'я. Однак відсутність таких норм не знімає відповідальності з державних органів та посадових осіб у наданні інформації про внутрішні норми закладу, оскільки ці норми є такою інформацією, що впливає на здоров'я та благополуччя дитини.
- Діти рідко мають можливість ознайомитись зі своєю справою в суді, не завжди інформуються про хід процесу і належні їм процесуальні права.

Стаття 18. БАТЬКІВСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Загальна та однакова відповідальність обох батьків за виховання і розвиток дитини. Держава повинна надавати батькам належну допомогу у вихованні дітей.

Порушення права:

- відмовляючись від дитини, наприклад, у пологовому будинку, батьки порушують її право на повноцінне виховання та розвиток.

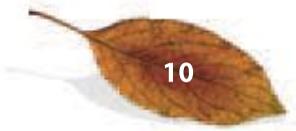
Стаття 19. НАСИЛЬСТВО ТА НЕДБАЛЕ ПОВОДЖЕННЯ (з боку сім'ї чи опікунів)

Держава має обов'язок захищати дітей від усіх форм насильства. Сюди входять соціальні програми та інші форми боротьби проти жорстокого поводження з дитиною.

Порушення права:

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО:

- б'ють дитину, штовхають, дають ляпаси, прив'язують до різних речей або зв'язують;
- загрожують зброєю або завдають ран;
- фізично перешкоджають дитині при спробі вийти з дому;
- ззовні закривають у помешканні;
- залишають одну в небезпечних місцях;
- відмовляються допомогти, коли дитина хворіє.



ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО:

- залякують дитину, погрожують їй, навмисно ображають, висміюють, знуцуються;
- постійно критикують, принижують, словесно тиснуть на дитину;
- маніпулюють: “Якщо ти цього не зробиш, то я захворію...” – каже хто-небудь з батьків;
- використовують нецензурні слова та загрози жести;
- перешкоджають спілкуванню з родичами;
- звинувачують та тиснуть, щоб дитина відчула свою провину;
- приховують інформацію;
- не звертають уваги на ніжні почуття дитини;
- забороняють виходити на вулицю, гратися з однолітками;
- говорять, що дитина занадто товста, худя, дурна;
- висміюють переконання дитини.

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО:

- змушують роздягатися проти волі дитини;
- змушують вступати в статевий акт проти волі, доторкаються до статевих органів, гвалтують;
- змушують дивитися і/або повторювати порнографічні дії;
- використовують сексуальний дотик;
- змушують торкатися до статевих органів іншої людини.

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО:

- не дають гроші на їжу, не годують дитину, внаслідок чого вона голодує;
- не купують необхідний одяг, книжки для навчання.

Приклад

Наприкінці 90-х років у Західній Європі став широко відомий судовий процес “Вест проти держави”, який відбувся у Великобританії. Вітчизн 10-літнього Джона Веста завжди сильно бив хлопчика за найменшу провину, посилаючись на своє, закріплене законом, право на “розумну жорстокість”. Тоді батько Джона від його імені подав позов до Європейського суду з прав людини. Вирок суду був однозначним – держава повинна скасувати закон, що дозволяє жорстоке поводження з дітьми.

Стаття 20. ДОГЛЯД ЗА ДИТИНОЮ У РАЗІ ВІДСУТНОСТІ БАТЬКІВ

Законодавство повинно гарантувати право дитини на догляд у разі відсутності батьків, причому держава, забезпечуючи таке право, зобов’язана належним чином враховувати етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову дитини.

Коментар:

У державі не розроблений механізм раннього виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та оцінювання потреб дитини, внаслідок чого у країні збільшується кількість сімей, де батьків позбавляють батьківських прав.

Стаття 21. ВСИНОВЛЕННЯ

Держави-учасниці дозволяють існування системи всиновлення. Держави повинні забезпечити, щоб питанням усиновлення дитини займалися лише компетентні органи. Всиновлення в іншій країні може прийматися до розгляду лише тоді, коли неможливо вирішити це питання на національному рівні.



Стаття 22. ДІТИ-БІЖЕНЦІ

Забезпечення дитини права одержати статус біженця. Діти-біженці потребують спеціального захисту. Держави повинні співпрацювати з міжнародними компетентними організаціями у питанні захисту такої дитини та допомагати дітям, що відлучені від своїх родин, віднайти їх.

Порушення права:

- *практично всі діти з родин біженців, шукачі притулку та діти, які знаходяться в Україні без супроводу дорослих, мають незадовільний стан здоров'я, хворіють на хронічні захворювання та потребують санаторного лікування.*
- *держава не забезпечує інтеграції дітей-біженців в українське суспільство, що призводить до зростання расистських і ксенофобських настроїв у суспільстві по відношенню до мігрантів.*

Стаття 23. ДІТИ-ІНВАЛІДИ

Діти-інваліди мають право на особливе піклування та освіту, щоб мати змогу вести у суспільстві гідне і повноцінне життя. Право неповноцінної дитини в розумовому або фізичному відношенні на особливе піклування.

Порушення права:

- *порушенням права є відсутність пандусів біля входу установ та організацій, непрацюючі ліфти у багатоповерхових будинках, що обмежує доступ дітей до активного, повноцінного життя у суспільстві;*
- *серйозною проблемою в Україні є повна реалізація обов'язкового навчання дітей, які мають психічні розлади, фізично неповноцінних дітей (дітей-інвалідів). Індивідуальний підхід, який декларується, в багатьох випадках не працює. Фактом є те, що сучасна школа не має реальних можливостей організувати навчання таких дітей на базі закладу. Для цього не існує й не передбачено спеціального персоналу. Педагоги також на практиці не готові до організації навчально-виховного процесу, побудови атмосфери толерантності в шкільному колективі в таких умовах, коли б діти-інваліди, які мають названі проблеми, навчалися в колективі звичайної школи.*

Стаття 24. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Дитина має право на послуги системи охорони здоров'я і на засоби лікування хвороб та відновлення здоров'я, а також на поступову заборону традиційних методів лікування, які негативно впливають на здоров'я дитини. Кожна дитина має право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я.

Порушення права:

- *порушенням права на доступ до послуг системи охорони здоров'я є відсутність у віддалених та невеликих сільських населених пунктах служб швидкої медичної допомоги, якісного медичного обслуговування;*
- *законодавство не забезпечує реалізації норм Конституції України в частині належного фінансування та створення умов для безоплатного і належного медичного обслуговування;*
- *порушенням права є відсутність у дітей доступу до чистої питної води, повного харчування у достатній кількості.*

Стаття 25. ПЕРІОДИЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД ОПІКУНСТВА

Дитина, яка віддана під опіку, захист чи лікування, має право на періодичний перегляд якості такого піклування.



Стаття 26. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Кожна дитина має право користуватися благами соціального забезпечення.

Стаття 27. РІВЕНЬ ЖИТТЯ

Батьки несуть відповідальність за надання дитині належних умов життя, потрібних для її розвитку, навіть тоді, коли один із батьків живе поза межами країни проживання дитини. Кожна дитина має право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, морального та соціального розвитку.

Порушення права:

- *батьки (через відсутність роботи, низький рівень доходів) не можуть забезпечити гідний рівень життя дитини, внаслідок чого діти живуть в умовах бідності чи крайньої бідності.*

Стаття 28. ОСВІТА

Держава визнає право дитини на безоплатну початкову освіту, доступність професійного навчання та дбає про зниження кількості учнів, які залишили школу.

Порушення права:

- *недостатня кількість дошкільних освітніх закладів призводить до порушення права дитини на доступ до дошкільної освіти;*
- *у разі відсутності обов'язкових щеплень дитину не приймають до дошкільного та загальноосвітнього навчального закладу;*
- *порушенням права на освіту є відмова прийняти до загальноосвітнього навчального закладу дитини з ВІЛ-позитивним статусом.*

Коментар:

- *серйозною проблемою в Україні є повна реалізація обов'язкового навчання дітей, які мають психічні розлади, фізично неповноцінних дітей (дітей-інвалідів). Індивідуальний підхід, який декларується, в багатьох випадках не працює. Фактом є те, що сучасна школа не має реальних можливостей організувати навчання таких дітей на базі закладу. Для цього не існує й не передбачено спеціального персоналу. Педагоги також на практиці не готові до організації навчально-виховного процесу, побудови атмосфери толерантності в шкільному колективі, коли б діти-інваліди, які мають названі проблеми, навчалися в колективі звичайної школи;*
- *проблемою залишається незадовільна матеріальна база загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів. Доступність освіти в Україні великою мірою залежить від економічного становища батьків.*

Стаття 29. МЕТА НАВЧАННЯ

Освіта має бути спрямована на розвиток особистості, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі та підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві.

Коментар:

- *на сьогоднішній день доступність до позашкільної освіти в Україні великою мірою залежить від економічного становища батьків, що значно обмежує розвиток особистості, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі.*

Стаття 30. ДІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРІННОГО НАСЕЛЕННЯ

Кожна дитина має право користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію, виконувати обряди, спілкуватися рідною мовою.

Порушення права:



- відсутність у місцях компактного проживання національних меншин шкіл з відповідною мовою викладання, що порушує право дитини на користування своєю культурою.

Стаття 31. ВІДПОЧИНОК І ДОЗВІЛЛЯ

Кожна дитина має право на відпочинок і дозвілля. Дитина має право брати участь в іграх і розважальних заходах, у культурному житті і займатися мистецтвом.

Порушення права:

- відсутність дитячих ігрових та спортивних майданчиків у подвір'ях багатопверхових будинків;
- руйнація паркових зон у містах;
- незбереження мережі підліткових клубів за місцем проживання у містах та закриття сільських клубів.

Стаття 32. ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ

Кожна дитина має право на захист від економічної експлуатації та виконання шкідливих для її здоров'я видів робіт.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони примушують дитину працювати замість відвідування школи;
- влаштування на роботу дитини без відповідного оформлення, з порушенням вимог КЗПП (Кодекс законів про працю України), у таких випадках часто дітям не сплачують зароблені гроші.

Стаття 33. НАРКОТИЧНІ ТА ПСИХОТРОПНІ РЕЧОВИНИ

Кожна дитина має право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони призвичаюють дитину до вживання алкоголю, наркотичних речовин, тютюнопаління.

Стаття 34. СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ

Кожна дитина має право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації, зокрема, від проституції та використання у виробництві порнографічної продукції.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони штовхають дитину до занять проституцією;
- змушують роздягатися проти волі дитини;
- змушують вступати в статевий акт проти волі дитини, торкаються до статевих органів, гвалтують;
- змушують дивитися і/або повторювати порнографічні дії.

Стаття 35. ВИКРАДЕННЯ, ТОРГІВЛЯ ТА КОНТРАБАНДА

Держави-учасниці вживають заходів щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди.

Стаття 36. ІНШІ ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Кожна дитина має право на захист від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди її добробуту.



Стаття 37. ТОРТУРИ, СМЕРТНА КАРА, ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ

Жодна дитина не повинна піддаватися катуванням та іншим жорстоким, нелюдським видам поводження чи покарання.

Порушення права:

- побиття дитини під час затримання працівниками органів внутрішніх справ;
- відсутність системи спеціалізованих судів (ювенальної юстиції), яка має сприяти покращенню й практичній дієвості процедур захисту прав дитини та відповідальності за їх недотримання відповідальними особами.

Стаття 38. ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ

Захист дитини у випадку збройного конфлікту. Держава повинна забезпечити, щоб діти до 15 років не брали прямої участі у воєнних діях. Держава не повинна призивати на військову службу дітей до 15 років.

Порушення права:

- залучення дітей до активних бойових дій під час збройних конфліктів;
- участь дітей у збройних конфліктах у якості “терористів-смертників”.

Стаття 39. ВІДНОВЛЕННЯ І РЕІНТЕГРАЦІЯ

Держава повинна сприяти освіті, фізичному і психологічному відновленню та поверненню до повноцінного соціального життя дітей, які стали жертвами експлуатації, катувань чи збройних конфліктів.

Порушення права:

- порушенням права дитини на відновлення та реінтеграцію є відсутність достатньої кількості спеціалізованих закладів, спеціальних реабілітаційних та лікувальних програм для жертв насильства.

Стаття 40. ПІДЛІТКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ

Поводження держави з підлітками, які порушили кримінальне законодавство, повинно сприяти відновленню гідності дитини.

Порушення права:

- батьки чи треті сторони втягують дітей у злочинні дії.

Коментар

- В Україні до сьогодні не запроваджено ювенальну юстицію як комплексну програму правосуддя щодо неповнолітніх.

Стаття 41.

Ніщо в цій Конвенції не заперечує ті положення інших документів, які сприяють захисту дітей більшою мірою.

Стаття 42. ІНФОРМУВАННЯ ПРО ПОЛОЖЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

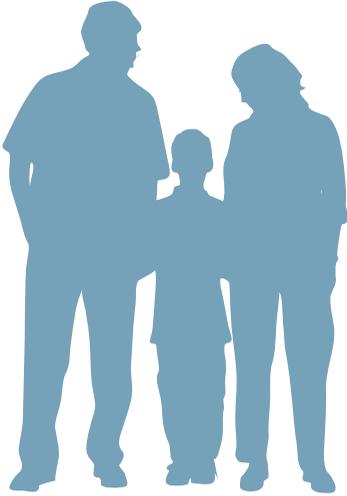
Держава зобов'язана ознайомити дорослих та дітей з положеннями цієї Конвенції.

Статті 43-54. ЗАСТОСУВАННЯ

У цих статтях мова йде про обов'язок Комітету ООН з прав дитини наглядати за втіленням у життя цієї Конвенції.

Назви статей подаються тут тільки для того, щоб полегшити посилання на відповідні статті. Ці назви не є частиною затвердженого тексту (ЮНІСЕФ-Великобританія).





1.3. Відмінність прав дитини від прав дорослих

Щойно народившись, людина набуває за законом здатність мати права і нести обов'язки – конституційні, сімейні, громадянські, трудові тощо. Однак їх реальне здійснення можливе лише по мірі дорослішання дитини. З кожним роком об'єм дієздатності дитини збільшується (здатності своїми діями реалізовувати свої права та виконувати свої обов'язки). Отже, на що дитина має право та які вона має обов'язки, якщо їй виповнилося...

З народження – народившись, дитина набуває право на громадянство, володіє правосудністю по громадянському праву, має право на ім'я, по батькові і прізвище; має право жити та виховуватися в сім'ї, знати своїх батьків, отримувати від них захист своїх прав і законних інтересів. На ім'я дитини може бути відкрито рахунок у банку.

1,5 року – дитина має право відвідувати ясла.

3 роки – дитина має право відвідувати дитячий садок.

6 років – дитина має право:

- відвідувати школу;
- самостійно здійснювати дрібні побутові угоди.

10 років – дитина має право:

- давати згоду на зміну свого імені і (або) прізвища;
- давати згоду на своє усиновлення або передачу у прийомну сім'ю, або відновлення батьківських прав своїх батьків;
- висловлювати свою думку про те, з ким з її батьків, які розривають шлюб в суді, вона бажає мешкати після розлучення;
- бути заслуханою в ході будь-якого судового або адміністративного розгляду;
- може вступати в дитячі громадські об'єднання.

14 років – дитина має право:

- обирати собі місце проживання (за згодою батьків);



- здійснювати будь-які угоди (за згодою батьків);
- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами;
- здійснювати права автора, що охороняють законом результат своєї інтелектуальної діяльності;
- на легку працю (не більш 4 годин на день) за згодою одного з батьків, опікунів;
- вимагати відміни усиновлення у випадках, вказаних у законі;
- навчатися водінню мотоцикла;
- управляти велосипедом при русі по дорогах;
- вступати в молодіжні громадські об'єднання.

У 14 років дитина:

- підлягає карній відповідальності за деякі злочини (вбивство, розбій, крадіжка та інші);
- підлягає майновій відповідальності за здійсненими угодами, а також за заподіяння майнової шкоди;
- несе карну відповідальність за особливо важкі злочини.

15 років – дитина має право:

- поступити на роботу за згодою профспілки підприємства (скорочений робочий тиждень – 24 години, інші трудові пільги).

16 років – дитина отримує паспорт та має право:

- бути членом кооперативу, акціонерного товариства;
- управляти мопедом при їзді по дорозі;
- самостійно укладати трудові угоди (контракти, в яких зберігається ряд пільг по трудовому праву: скорочений робочий тиждень – 36 годин);

В 16 років дитина:

- підлягає адміністративній відповідальності за правопорушення у загальному порядку;
- несе карну відповідальність за злочини.

17 років – дитина має право:

- на вступ у шлюб з дозволу органів місцевого самоврядування при наявності поважних причин.

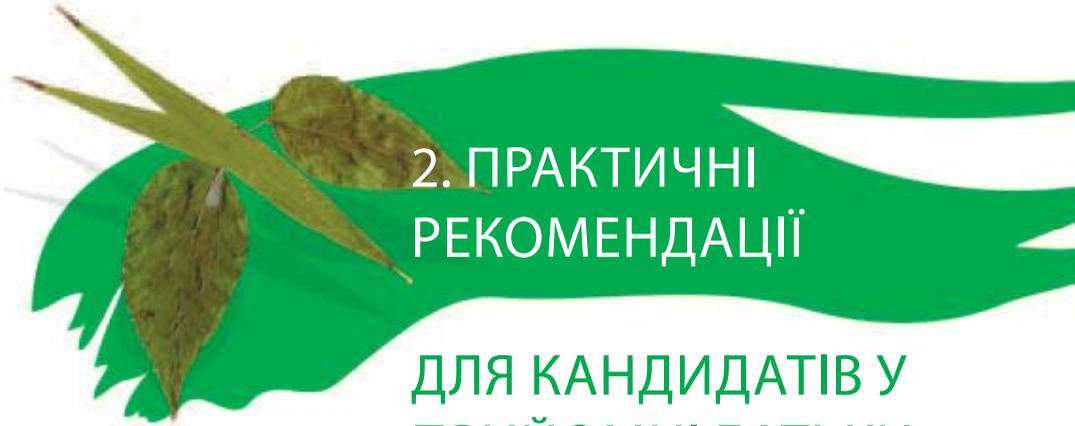
В 17 років дитина:

- підлягає постановці на військовий облік, видається приписне свідоцтво.

18 років

- Вісімнадцятирічний громадянин/громадянка стає повністю дієздатним (повнолітнім) і має всі права та обов'язки дорослої людини.





2. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДЛЯ КАНДИДАТІВ У
ПРИЙОМНІ БАТЬКИ,
БАТЬКИ-ВИХОВАТЕЛІ,
В УСИНОВЛЮВАЧІ,
ОПІКУНИ
(ПІКЛУВАЛЬНИКИ)³

ЩО ОБОВ'ЯЗКОВО ТРЕБА ЗНАТИ ПРО ДИТИНУ?

1. Наявність рідних братів та сестер.

Роз'єднання братів і сестер небажане, незалежно від того, усиновлюється дитина, передається під опіку чи піклування або ж в прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу.

2. Стан здоров'я, фізичні вади та хронічні захворювання дитини.

Будьте готовими до можливих труднощів, якщо берете дитину зі складними захворюваннями. До того, як прийняти остаточне рішення взяти таку дити-

³ Див.: «Перші запитання про сина і доньку. Путівник для майбутніх усиновителів, прийомних батьків та опікунів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://chc.org.ua/sut/modules/ckfinder/userfiles/putivnuk.pdf>

ну, батьки мають право на повне медичне обстеження її фахівцями, яких вони самі обрали.

3. Попередній життєвий досвід дитини в дитячому будинку або притулку.

Він обов'язково впливатиме на адаптацію дитини в сім'ї, її поведінкові прояви у різних життєвих ситуаціях, особливо складних або незвичних для дитини.

4. Соціальний статус дитини.

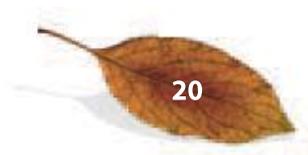
Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, - визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування.

ПОРАДИ ДЛЯ КАНДИДАТІВ У ПРИЙОМНІ БАТЬКИ, БАТЬКИ-ВИХОВАТЕЛІ, УСИНОВИТЕЛІ

1. Коли кандидати у прийомні батьки, батьки-вихователі готуються стати батьками для дитини, яка виховувалась у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернаті, їм необхідно опанувати елементарні знання з психології, педагогіки та медицини: як лікувати прості дитячі хвороби, прищепити дітям здоровий спосіб життя, привчити до акуратності; як вирішувати конфлікти, як подолати дитячу недовіру, як відродити у дітей повагу і любов до батьків.
2. Кандидатам у батьки не слід боятися паперової тяганини і бюрократизму при оформленні документів на дитину. Все не так страшно, як це малюють компанії, що прагнуть стягнути кошти за юридичні консультації. Також слід пам'ятати: комерційна, посередницька діяльність при оформленні усиновлення, опіки/піклування, влаштування у прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу заборонена законом.
3. Не слід починати процес усиновлення, оформлення опіки чи створення прийомної сім'ї чи ДБСТ, якщо для кандидатів у батьки найважливішою є фінансова сторона.
4. Якщо кандидати у батьки щиро прагнуть допомогти дитині, - їм необхідно підготувати свою родину до появи дитини у сім'ї. Діти, які прийдуть у родину, не повинні відчувати ворожості з боку родичів чи інших членів сім'ї.



5. Необхідно спокійно ставитись до труднощів – вони бувають у всіх. Психологи відзначають, що перші проблеми можуть виникнути після двох місяців перебування дітей у родині. Як правило, спочатку діти намагаються поводити себе дуже чемно, щоб сподобатись батькам. Перші дитячі вередування – це сигнал, що дитина вже адаптувалася у сім'ї.
6. Якщо у кандидатів у батьки є старші діти, слід зробити їх своїми спільниками у вихованні прийомних (усиновлених) дітей.





3. ОПИС ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ

У ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї, ДБСТ ТА ПОРАДИ ПСИХОЛОГА, ЯК З НИХ ВИХОДИТИ⁴

СИТУАЦІЯ 1.

Дитина не вміє дбайливо ставитись до своїх речей, живе одним днем – сьогодні все витратити, бо завтра ще дадуть; матеріальні цінності ніби не заробляються, а будуть надані незалежно від наполегливості в роботі, навчанні, заходах по збереженню майна, праці по самообслуговуванню тощо. Таку ситуацію провокує і те, що на дитину-сироту держава виплачує два прожиткових мінімуми, а на батьківську дитину таких виплат немає. Кошти не зароблені, а просто дані не можуть цінитись так, як зароблені. Яким чином виховати у прийомної дитини бажання своєю працею досягати успіху в житті?

Коментар психолога

Мікросередовище – це соціальне середовище життєдіяльності дитини, з яким вона безпосередньо контактує. Від того, які люди входять у мікросередовище дитини, який зміст спілкування їй з дитиною, який характер взаємин, багато в чому залежить те, які властивості особистості в неї будуть формуватися. Позбавлені спілкування діти не виявляють зацікавленості до навколишнього світу, перебувають у напівдрімотному стані, пасивно реагують на зовнішні сигнали.

Велике значення в поведінці дитини мають мотиви встановлення й

⁴ Коментарі надано членом Українського союзу психотерапевтів, психологом-практиком Продос Антоніною Василівною



збереження позитивних взаємин з дорослими й іншими дітьми. Гарне ставлення з боку оточуючих необхідне дитині. Бажання заслужити ласку, схвалення, похвалу дорослих є одним з основних важелів її поведінки. Прагнення до позитивних взаємин з дорослими змушує дитину зважати на їхні думки й оцінки, виконувати встановлювані ними правила поведінки.

Необхідно розвивати, підтримувати самолюбство дитини, її самоствердження. Визнати дитину, як самостійну особистість. Поважати, чути її бажання. Довіряти важливі, відповідальні справи, щоб вона почувала свою значимість і, звичайно, позитивно оцінювати все, що нею виконується, знайти родзинку у справі саме для даної дитини; далі – періодичне підкріплення, і згодом – відхід у тінь. Дитина сама запитає: “Я молодець?” Відповідальність – це щире й добровільне визнання необхідності піклуватися про себе та інших.

Аби визнати цінність інших людей і життя взагалі, людина спочатку повинна відчути цінність самої себе. Великий вплив на поведінку дітей формує їхня цікавість до світу дорослих, їх прагнення діяти як дорослі. Бажання бути схожими на дорослих. У такому випадку важливо знайти сильний аргумент для дитини: “Ваню, скажи, ти хочеш бути самостійним? А самостійність – це...” (не вживайте “ТИ”, це може викликати образу й чутиися, як погроза, краще спочатку ставити ім'я дитини, те, яке подобається їй – Ванюшка, Марійка тощо).

(див. пам'ятку)

СИТУАЦІЯ 2.

Деякі діти, позбавлені батьківського піклування, особливо старшого віку, мають нахил до крадіжок. Виявивши крадіжку, як вийти з ситуації батькам, які дії повинні бути, щоб у дитини не закріпилися такі навички?

Коментар психолога

Діти крадуть, як правило, аби привернути увагу. Вони відчувають дефіцит тепла, ніжності, ласки й намагаються отримати їх собі. На якийсь час задовольняються цим (тим, що вкрали), і знову виникає бажання одержувати, але не знають, де можна взяти любов, прихильність, безпеку – це все базові потреби людини. А в прийомних дітей вони втрачені, тому важливо говорити з дитиною, пояснювати, що коли вона так робить, батьки відчувають розгубленість, сором, іноді злість. Говорити чесно, не мовчати.

Діти перевіряють ваш поріг терпимості й толерантності. “Якщо я так роблю, мене будуть любити?” – це може бути й провокація, ваша дитина вас перевіряє. У таких дітей зруйнована базова довіра до світу, і ваше завдання – створити умови, в яких дитина буде себе почувати безпечно. Поговоріть з малюком, дізнайтеся, навіщо він так робить, що хотів би таким вчинком довести, розкажіть про свій схожий досвід і те, як ви впоралися у подібній



ситуації. Адже ми всі родом з дитинства, й напевно у вас був досвід, коли вам сподобалася лялька або машинка сусідської дівчинки або хлопчика.

Правило п'яти "П":

Приймати – такою як є.

Розуміти – що з нею відбувається.

Підтримувати – все краще, що в ній є.

Допомагати – зрозуміти свої помилки й виправити їх.

Визнавати – її право бути не такою як ви.

А ще навчіться ПРОЩАТИ – дитину й себе.

(див. пам'ятку)

СИТУАЦІЯ 3.

Дитина не хоче вчитись, не хоче нічого робити по самообслуговуванню чи виконувати домашню роботу. Якщо опікун спонукає дитину до дії, це викликає опір. Іноді підопічна дитина може навіть говорити неправду про застосування до неї фізичного насильства з боку опікуна. Які заходи виховання ви порадите опікуну? Як відрізнити, коли дитина говорить правду, коли намовляє на прийомну матір чи батька?

Коментар психолога

Всі ми знаємо: брехати недобре. Але при цьому брешемо (ну, прибрихуємо) набагато частіше, ніж хотілося б. По природі своїй діти чесні. На обман їх провокуємо ми самі. Найтиповіший спосіб – поставити дитину в ситуацію, коли їй доводиться вивертатися, придумувати, складати казки для батьків, учителів. Коли дитина зустрічається з оціночними судженнями, їй важливо відчувати безпеку, тоді можна зробити помилку і не понести за неї покарання. Якщо не було такого досвіду в ранньому віці, тоді дитині завжди страшно говорити правду, дуже важливо допомогти їй здолати цей бар'єр, одержати новий позитивний досвід і закріпити його. Дорослі презентують такий досвід. А діти наслідують дорослих.

Як бачите, дитяча неправда небезпечна не тільки тим, що вас обманюють. Обманюючи (або умовчуючи), дитина просто відсторонюється від вас. А це говорить про те, що маленька людина сумнівається у вашій безумовній любові.

Дитина чесна зі своїми батьками, тільки коли:

- довіряє їм;
- не боїться їхнього гніву або осуду;
- упевнена: що б не трапилося, її не принизять як особистість;
- обговорювати будуть не її, а вчинок, який треба виправити;
- допоможуть, підтримають, коли їй погано;
- дитина твердо знає: ви на її боці;



- знає, що навіть якщо покарають, то розумно й справедливо (у дітей взагалі дуже розвинене почуття справедливості, і вони часто зневажають тих, хто її не проявляє, - і деспотів, і занадто м'якотілих).

Якщо ви впіймали дитину на неправді, не кваптеся її обвинувачувати.

Запитайте себе: чому вона не говорить мені правду?

Якщо ви запросили дитину на консультацію, бесіду:

1. Почніть із контролю над своїми емоціями і будьте ввічливими.
2. Спілкуйтеся віч-на-віч із дитиною. Розмовляйте з нею, а не читайте мораль.
3. Дізнавайтеся факти від дитини + не приймайте інформацію із других рук, не використовуйте її.
4. Зменшіть кількість питань, що починаються зі слів "ЧОМУ", які породжують виправдання.
5. Задавайте питання, не здійснюючи тиску на дитину.
6. Намагайтеся зрозуміти дитину. Пам'ятайте, що розуміння її сприйняття – це реальність.
7. Заохочуйте дитину задавати питання.
8. Допоможіть дитині полегшити почуття сорому й сумніву.
9. Допоможіть дитині розповісти, що з нею трапилось, що заважає їй виконувати уроки тощо.
10. Працюйте обережно й терпляче, щоб допомогти дитині створити план на майбутнє.

Бадлонг, Муні й ін. (1983 р.) створили анаграму "І Ви Поділіться Своїми Альтернативами, Виробленими Спільно".

Можна легко запам'ятати кроки по застосуванню консультації:

І – ізолюйте дитину від проблеми,

В – з'ясуйте точку зору дитини,

П – поділіться своєю точкою зору,

С – зв'яжіть вчинок з минулими вчинками,

А – альтернатива – обговоріть альтернативні вчинки,

В – виробіть план по втіленню нової поведінки,

С – зробіть так, щоб дитина почала жити життям родини, класу.

СИТУАЦІЯ 4.

Сексуальне виховання підлітків, як прищепити повагу до дівчини, як навчити дівчину викликати повагу до себе, навчити бачити межу між фліртом і розпустою.

Коментар психолога

У підлітковому віці з'являється такий вид діяльності, як спілкування інтимно-особистісне, спілкування з однолітками (у суспільно-корисній діяльності).



Користь від цього: дитина поступово усвідомлює (пізнає) себе й свій внутрішній світ; учиться будувати відносини з іншими людьми; вміє подивитися на ситуацію з погляду іншої людини й приймати рішення відповідно до цього.

А далі друге питання: як усвідомлювати свої потреби й інтереси і як відповісти на запитання “Хто Я, яким мені бути?”

Криза підліткового віку – не головна проблема, а просто черговий етап розвитку наших дітей. Проблеми починаються не тому, що дитина стала підлітком, а тому, що вона вже виросла, а ви – ще ні. Батьки, згадайте свої підліткові деньочки.

Перша складність – біологічна. Статеве дозрівання й завершення фізичного росту. У підлітка дивне становище: ще не дорослий, але уже й не дитина.

Друга складність – соціальна. Необхідність соціального самовизначення й вихід у самостійне життя.

Третя складність – психологічна. Усвідомлення свого внутрішнього світу, відкриття свого унікального й неповторного “Я” і примирення з ним. Як тільки підліток усвідомлює, що в нього є свій внутрішній світ, він починає “складати себе зі шматочків”: шукати в ньому своє неповторне унікальне “Я”.

Вправа “що у дитини в голові”.

Попросіть дитину написати про себе 15-30 коротких речень, що відповідають на будь-які з питань: “Який я?”, “Хто я?”, “Що я люблю? Або ненавижду?”. Довго думати не можна, що спало на думку, те й пишемо. Цікаво, що ви там прочитаєте. Підлітки люблять такі ігри.

Сексуальне виховання – це дуже гаряча тема для самих батьків. Вона пов’язана з почуттям СОРОМУ. І тому багато речей погано й незрозуміло пояснюються дітям, адже багатьом батькам нестерпно відчувати сором. Я думаю, кожні мама й тато знають, як відрізнити флірт від розпусти. І як ви, батьки, ставитеся до даних питань (ваше особисте відношення). Важливо прищеплювати цінності, які обов’язково повинні бути в родині: повага, визнання, прийняття, взаєморозуміння, любов.

Завжди запитуйте дитину, що вона хоче знати про дану тему, і якщо ви готові відповісти зараз – дайте відповідь, якщо ні – скажіть, скільки часу необхідно, щоб ви підготувалися. Найважливіше правило – ДІЗНАВАТИСЯ, що потрібно вашій дитині. Батькам важливо знати, що вони можуть дати своїм дітям самі, а за чим треба звернутися до фахівця. Ви разом можете знайти відповідь на питання, що зацікавило, і це буде ваша спільність, адже найкоштовніше, що може бути - спілкування.

(див. пам’ятку)



СИТУАЦІЯ 5.

Прийомна дитина ревниво ставиться до біологічної батьківської дитини, вважаючи, що її люблять більше, краще одягають, подарунки вибирають цікавіші.

Коментар психолога

Заздрість – це почуття, що знайоме нам усім. Згадайте, у кого є брати, сестри, як ви ревнували їх до батьків: Петю люблять більше, а мене менше. Скільки б нам батьки не говорили, що люблять всіх однаково, ми не вірили, так? Виникає заздрість, з якою складно і практично неможливо впоратися. Це сидить дуже глибоко в підсвідомості, і батькам важливо “відігрівати” таких дітей, прийняти ревнощі як факт, який завжди буде в їхніх відносинах.

Важливо пояснювати, розповідати, як вам важливо знайти контакт із ними, щоб прийомні діти не почували себе чужими, щоб вони також допомагали вам – повірили. “Не той батько, мати, хто народив, а той, хто випоїв, вигодував, добру навчив” (народна мудрість).

Згуртованість допоможе дітям знайти спільну мову між собою. Запитайте в даної дитини, як вона це бачить, або як би було справедливо зараз вчинити, вислухайте її варіант бачення даної конкретної ситуації. Прислухайтеся до її думки, і якщо ви бачите це інакше – шукайте компроміс всі разом.

Не треба любити дитину такою, якою ви хочете її бачити (так чи інакше вона не виправдає ваших очікувань).

Любіть її такою, яка вона є (і це врятує ваші відносини в будь-якому сімейному непорозумінні).

Не ідеальні, а турботливі й терплячі батьки потрібні дітям. Ті, хто вмیه рости як батьки - разом зі своїми дітьми.

Ростити – це просто.

Це вміння чекати.

Це вміння робити зараз те, що потрібно робити зараз.

Це вміння діяльно спостерігати. Не втручатися без потреби й не пропускати момент, коли ваше втручання необхідне.

Це вміння бути поблажливим.

Це любити дитину і коли вона сміється, і коли плаче, і грубою, і невгамовною, і коли втомилися, і коли завтра на роботу.

Це вміння любити завжди і без умов.

Це вміння не клясти себе за помилки, а виправляти їх.

Це бажання вдосконалювати своє материнство й батьківство.

ЦЕ – РОСТИ РАЗОМ ЗІ СВОЇМИ ДІТЬМИ.



ПАМ'ЯТКА

Дорогі батьки!

Ця пам'ятка допоможе Вам зробити процес виховання дитини конструктивним, сповненим взаємної поваги. Допоможе Вам створити позитивну атмосферу в родині, що сприятиме розвитку самої дитини.

ДЯКУВАТИ	<ul style="list-style-type: none">• Фокусуйтеся на поводженні, на заохоченні й подяці.• Діти повинні знати, чого від них очікують.• Допоможіть дітям зрозуміти, чого від них очікують.
ГОВОРИТИ	<ul style="list-style-type: none">• Будьте чесними/послідовними.• Завоювання довіри через послідовність і виклик довіри.• Роз'яснюйте правила й користь їхнього виконання.• Визначте основні потреби дітей і реалізуйте їх.• Зрозумілий постійний розпорядок.• Нагорода й визнання.
ПІДТРИМУВАТИ	<ul style="list-style-type: none">• Більший акцент на відносинах, а не на завданні. Менше фокусування на завданні й відносинах.• Давати зворотний зв'язок. Дозвольте дитині прийняти рішення самостійно.• Підтримайте дітей у прийнятті гарних рішень.
СХВАЛЮВАТИ	<ul style="list-style-type: none">• Сприяти тому, щоб дітям було добре.• Схвалюйте дітей у проявах ефективної поведінки.• Підтримуйте кожну спробу, вибір і рішення дитини, хваліть її.



Застосування покарань

1. Розкажіть дитині про поведінку, за яку карають.
2. Переконайтеся, що правила зрозумілі, часто повторювані.
3. Використовуйте покарання в крайньому випадку.
4. Створіть максимум умов для бажаної поведінки.
5. Зведіть до мінімуму подразники, що сприяють негативній поведінці.
6. Використовуйте ТІЛЬКИ такі покарання, що не заподіюють шкоди.
7. Застосовуйте покарання негайно.
8. Застосовуйте покарання відповідно до ситуації.
9. Не переводьте покарання на особистості.





4. НАШІ ДІТИ: ЗРОСТАЄМО РАЗОМ

4.1. Рухаємося від тоталітарної до партнерської родини⁵

У всі часи функції сім'ї склалися навколо головного – виховання дітей. Через цю визначальну функцію прокладалися шляхи підтримки основ культури, етики, народних звичаїв.

У наш час спеціалісти виділяють два основні типи сім'ї – домінаторна (тоталітарна) і партнерська (демократична). Психологи вважають, що суспільства, в яких переважають традиційно тоталітарні стосунки в сім'ї, легко і самі можуть стати тоталітарними, а суспільства, в яких переважають партнерські сім'ї, мають більше шансів стати демократичними.

Які ж сім'ї переважають у нас в Україні? Які психологічні характеристики цих видів сімей?

Пропонуємо вам подумати, до якого типу сім'ї належить та, де ви виростили, і та, яку ви створили. Чи не є ваша сім'я джерелом виховання агресора – людини, яка може легко когось образити, підняти руку на слабшого?

ЩО ХАРАКТЕРНЕ ДЛЯ ТОТАЛІТАРНОЇ СІМ'І:

- зловживання владою;

⁵ Див.: Правовий захист від насильства та що ми можемо зробити, щоб запобігти насильству над дітьми в сім'ї: Інформаційна брошура / Упоряд.: Л.Куппан, О.Агаркова, С.Росік. – Херсон: ХОЦ «Успішна жінка», 2006, - с.43-47

- відсутність рівних прав всіх членів родини, особливо дітей;
- наявність суворих правил, які носять примусовий характер;
- кожному члену сім'ї відведена певна роль, одна з них – у відповідності з його статтю: дівчинці можна і потрібно це і це; хлопчику – зовсім інше, адже він – хлопчик;
- відсутність розподілу обов'язків, пов'язаних із життям сім'ї;
- економічні «труднощі» не розподіляються між членами сім'ї;
- відсутність поваги до особистого життя членів родини та інших людей;
- конфлікти вирішуються за принципом: «один виграв – інший програв»;
- члени сім'ї не беруть участі в прийнятті рішень;
- батьківські обов'язки не розподіляються;
- ± дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження;
- ± зроблені помилки не визнаються і пробачення за них не просять;
- ± опір будь-яким змінам;
- ± почуття незахищеності від образливих і насильницьких дій;
- ± аналіз конфліктів, що виникають, ігнорується;
- ± майже повністю відсутні сміх та радість, проте присутній страх.

Отже, це – сім'я, в якій проблеми не обговорюються, правила поведінки кожної особи чітко визначені. Наприклад, жінка зобов'язана відповідати за все доймашнє господарство, виховання дітей, а, крім того, ще й працювати. А справа чоф ловіка їпринести у сім'ю гроші. Він сам визначає – скільки і коли. Діти не мають жодних прав. При вирішенні важливих для сім'ї проблем у них ніхто не питає, що вони думають з того чи іншого приводу. Взагалі, вони не мають права на свою власну думку. При накладанні обов'язків в домашньому господарстві їх теж не питають.

Певно, немає сімей, де були б присутні все ознаки тоталітарної сім'ї. Але пої годьтєся, що багато з того, що психологи відносять до характеристик тоталітарної сім'ї, на жаль, є і в наших родинах, а також у нашому суспільстві. Ми маємо справу з подібною системою стосунків у школі, на роботі, в ЖЕКу і в магазині... Правду кажучи, тут дуже багато характеристик нашого життя їжиття людини в тоталії тарному суспільстві, де вона була визначена, як гвинтик великої машини або як тріска, що летить, коли рубають ліс.

За думкою багатьох спеціалістів, людина, яка знає структуру сім'ї, здатна маї ніпулювати будь-якою групою так само, як нею керували в родині. Дослідження особистих властивостей диктаторів ХХ століття теж дає привід думати, що існує прямий зв'язок між структурою їх сімей та властивостями їх особистості, заклаї деної саме там. *Причини їх впливу на людей вказала Еліс їллер* у своїй книзі «Для нашого власного добра: прихована жорстокість у вихованні дітей та корені наї сильства». *Вона пише: «Сім'я Дїтлера була точним прототипом тоталітарного режиму. Єдиним грубим абсолютним правителем був батько. З ним не можна було сперечатися. І діти, і дружина були повністю підкорені його волі. Вони повнісно залежали від його настрою, його примх».*



Ще в 1925 році Керолін Пейн у книзі «Неврози нації», писала про можливі наслідки для Німеччини тих обставин, що німецька сім'я за своєю природою авторитарна. Вона наголошувала, що саме в родині, яка знаходиться під владою тоталітарного правителя у вигляді батька, з її жорстоким контролем та безумовним підкоренням, відбувається гальмування демократії. Діти повинні коритися дорослим у всьому. Їм дозволяється говорити тільки тоді, коли до них звертаються. Дітей не повинно бути видно і чути».

Давайте замислимося. Яких властивостей набуває людина в такій тоталітарній сім'ї? До чого зникає? До того, що іншу людину можна принижувати, що діти бояться батьків. До того, що в сім'ї тільки одна людина знає, як правильно, і тільки ки вона приймає рішення.

Зрозуміло, що в таких умовах формуються особистості, що здатні до насильства як своїх близьких, так і сторонніх людей. Досвід роботи з жінками, які потерпіли від домашньої тиранії, свідчить, що в більшості випадків їх чоловіки зросли в тоталітарних домінаційних сім'ях і нерідко були свідками знущань над своїми матерями та сестрами, а тому сприйняли такий стиль чоловічої поведінки як норму.

Знов ми запитуємо: що ж нам робити? Як подолати коло домашнього насильства? Чи можливо це? **Виявляється, ОЖЛИВО!!!** До якої ж структури сім'ї нам необхідно наближатися, щоб забезпечити права усіх членів родини?!

ПАРТНЕРСЬКА (ДЕМОКРАТИЧНА) СІМ'Я

Ми вважаємо, що саме на шляху формування демократичних відносин в сім'ї лежить вирішення багатьох психологічних кризових явищ у нашому суспільстві. Саме в партнерській сім'ї виростуть ті філософи, релігійні діячі, політики, соціальні працівники, менеджери, викладачі, яких так не вистачає нашому суспільству.

Характерні риси ПАРТНЕРСЬКОЇ СІМ'Ї

- ± кооперативна структура, рівні можливості;
- ± відсутність секретів і таємниць;
- ± гнучкі правила розпорядку;
- ± розподіл економічної відповідальності;
- ± домашня робота та обов'язки розподіляються на засадах рівноправності;
- ± повага до особистого життя членів сім'ї;
- ± основою дисципліни є повага та довіра;
- ± батьківські обов'язки рівноправно розподілені;
- ± зроблені помилки визнаються;
- ± члени сім'ї відчують себе в безпеці;
- ± конфлікти вирішуються;
- ± члени сім'ї беруть на себе відповідальність за проблеми, які виникають;
- ± сім'я – це джерело радості;
- ± діти плануються і є бажаними.



І от уявіть собі, що ми можемо спокійно поговорити між собою про гроші, про наші батьківські обов'язки, про розподіл домашньої роботи та вибрати для себе те, що ми будемо робити без напруги і без подолання внутрішнього супротиву. **А ще уявімо**, що мати чи батько, які помилково нагримали одне на одного, вибачилися. **Підемо ще далі**: уявімо, як хтось із батьків вибачився перед дитиною! Дитина цього ніколи не забуде, її повага до батька чи матері тільки зросте. **А розв'язання конфліктів без переможця** – коли партнери можуть спокійно вислухати один одного та так само спокійно пережити, що у когось є інша точка зору – це ж просто чудово!

Це тільки деякі характеристики демократичної сім'ї. Сподіваємося, що цього достатньо, аби подумати про свою родину, про становище в ній жінки, дітей, про те, чи всі її члени користуються рівними правами.

4.2. Періодизація вікового розвитку⁶

Продос Антонина Васильевна, практичний психолог, психотерапевт по методу песочної психотерапії, гештальт терапії, телесноорієнтованої і танцевальної психотерапії, член Українського союзу психотерапевтів, член етичної комісії ¥О УСП, автор соціального проекту Психологічний жіночий клуб «Я у себе Одна?!», ведучий спеціаліст Центру психологічного консультування «ПК»

*Вернись к своим истокам
√ вновь ребенком стань.
Тао Те Чинг*

Поместив комок глины в центр гончарного круга, мастер начинает медленно его вращать и с помощью воды и чутких, но уверенных прикосновений пальцев придает глине форму, пока она не превращается в неповторимое произведение, которым можно равно восхищаться и пользоваться...

В отечественной психологии проблема создания возрастной периодизации на научной психологической основе была решена благодаря работам д.С. Выготского и Д.Б. Эльконина. В качестве критериев, служащих для определения границ возрастного периода, ими рассматривались: новообразование, социальная ситуация развития, кризис и ведущий вид деятельности.

В периодизации д.С.Выготского основными критериями деления детского возраста на отдельные возрасты служат новообразование и социальная

⁶ » атеріал подано мовою автора



ситуация развития. Критические периоды сменяют стабильные и являются переломными, поворотными моментами в развитии.

Периодизация Л.С. Выготского

- кризис новорожденного;
- младенческий возраст (2 месяца – 1 год);
- кризис одного года;
- раннее детство (1 год – 3 года);
- кризис 3 лет;
- дошкольный возраст (3 – 7 лет);
- кризис 7 лет;
- школьный возраст (8 лет – 12 лет);
- кризис 13 лет;
- пубертатный возраст (14 – 18 лет);
- кризис 17 лет.

Кризис в переводе с греческого означает поворотный пункт, это условное обозначение более или менее выраженных состояний конфликтности, возникающих при переходе от одного возрастного периода развития к другому. Некоторые ученые склонны рассматривать их как «болезнь», отклонение от нормального хода развития, с чем категорически был не согласен Л.С. Выготский. Он отмечал, что в этих периодах, занимающих относительно короткий промежуток времени, сосредоточены резкие и капитальные сдвиги и изменения в личности ребенка. Подчеркивая особое значение кризиса как критерия выделения возрастов, автор указывал на то, что сущностью кризиса является перестройка внутриличностного переживания, перестройка, которая коренится в изменении потребностей и побуждений, движущих поведением ребенка.

Раньше других был открыт и описан кризис 7 лет, так как это переходный возраст между дошкольным и школьным детством. Позже был описан кризис 13 лет, который многими авторами называется возрастом строптивости или упрямства.

Далее кризис 13 лет (впервые был описан как негативная фаза полового созревания) и кризис 1 года – начальное звено развития, новорожденность, самый своеобразный из всех периодов. С внешней стороны критические периоды характеризуются чертами, противоположными устойчивым, стабильным возрастам.

Л.С. Выготский выделил ряд признаков и особенностей:

1. Неотчетливость границ, определяющих начало и конец кризиса от смежных возрастов, то есть кризис возникает незаметно: трудно определить момент его начала и окончания. Кроме того, для кризиса характерно наличие кульминационной точки, приходящейся обычно на середину кризиса, в которой отмечается резкое обострение. Наличие кульминационной точки характеризует все критические возрасты и резко отличает их от стабильных периодов развития.



2. В критические периоды обнаруживается трудновоспитуемость детей. Это обстоятельство и послужило отправной точкой для изучения. В этот период дети как бы выпадают из системы педагогического воздействия, которая совсем недавно обеспечивала нормальный ход воспитания и обучения. В эти периоды развитие ребенка часто сопровождается более или менее острыми внешними (с окружающими) и внутренними (связанными с болезненными и мучительными переживаниями) конфликтами. В кризисные периоды всякий ребенок становится трудновоспитуемым.
3. Негативный характер кризисов. Развитие здесь, в отличие от стабильных возрастов, носит в большей степени разрушительный, нежели созидательный характер. По выражению Л.С.Выготского, прогрессивное развитие личности ребенка, непрерывное построение нового, отчетливо выступающее в стабильных возрастах, в периоды кризиса как бы затухает, временно приостанавливается: «На первый план выдвигаются процессы отмирания и свертывания, распада и расположения того, что образовывалось на предшествующей ступени и отличало ребенка данного возраста». Ребенок не столько приобретает, сколько теряет из приобретенного раньше. В эти периоды **не возникает** новых интересов, новых стремлений, новых видов деятельности. Интересы, направлявшие его деятельность, которая поглощала большую часть времени и внимания, теперь не занимают такого места в жизни ребенка; прежде сложившиеся формы внешних отношений и внутренней жизни «запустевают».

Кризисы имеют не только разрушительную силу, но и позитивное значение. Негативные процессы подчинены процессам положительного построения личности, находятся в прямой от них зависимости и составляют с ними неразрывное целое. Позитивное содержание присутствует в кризисе новорожденности: первые дни после рождения ребенок деградирует даже в физическом отношении и теряет в весе, но этот же период свидетельствует о постоянном образовании и возникновении нового. Кризис 1 года характеризуется положительными приобретениями, связанными с овладением прямохождением и речью. Кризис 3 лет отличается негативными симптомами – строптивостью, упрямством, негативизмом, капризностью, своеволием и др., но прогрессивное его значение заключается в том, что появляются новые характерные черты личности ребенка, а именно: стремление к самостоятельности и осознанию себя как субъекта. В кризисе 7 лет, которому присущи нарушения психического равновесия, неустойчивость воли, настроения и др., наблюдается возрастание самостоятельности и изменение отношения к другим детям.

Самое существенное содержание развития в критические периоды, отмечал Л.С.Выготский, состоит в возникновении новообразований, которые специфичны и своеобразны и носят переходный характер. Это означает, что в последующем стабильном возрасте они не сохраняются в том виде, в каком возникли в кризис



тической период. Они поглощаются новообразованиями следующего возраста и выступают как инстанция подчиненная, не имеющая самостоятельного существования.

Периодизация психического развития по Д.Б.Эльконину

пмладенчество – от рождения до 1 года;

праннее детство – 3п7 лет;

пдошкольное детство – 3п7 лет;

пмладший школьный возраст;

пподростковый возраст – 11п15 лет;

пстарший школьный возраст (ранняя юность) 15п17 лет.

В соответствии с концепцией Д.Б.Эльконина определенный возраст в жизни ребенка, или период развития, это относительно замкнутый период, значение которого определяется прежде всего местом и функциональным значением на общей кривой детского развития.

Каждый возраст характеризуется, по мнению Д.Б.Эльконина, следующими показателями:

1) определенной социальной ситуацией развития или той конкретной формой отношений, в которые вступает ребенок со взрослыми в данный период;

2) основным или ведущим типом деятельности, характерным для определенного детского периода развития;

3) основными психическими новообразованиями.

Каждая эпоха, по представлениям Д.Б.Эльконина, состоит из закономерно связанных между собой двух периодов. Она открывается периодом, в котором преобладает преимущественное усвоение задач, мотивов, норм человеческой деятельности, развитие мотивационно-потребностной сферы. В это время подготавливается переход ко второму периоду, где идет преимущественное усвоение способов действия с предметами и формирование операционно-технических возможностей.

В основе психодинамических концепций развития лежит выдвинутое еще З.Фрейдом предположение о том, что основные характеристики личности, ее базовая структура формируются в раннем детском возрасте, сохраняясь практически неизменными на протяжении всей последующей жизни. При этом отношение к людям, окружающим ребенка в первые годы жизни (в первую очередь родителям), впоследствии проецируется, переносится на других людей, значимых для индивида.

П. рейд полагал, что дети проходят **пять стадий психического, точнее, психосексуального развития**, а характер протекания каждой из них оказывает конкретное воздействие на формирование личностных качеств. На каждой стадии интересы ребенка и окружающих его людей (родителей, братьев и сестер, бабушек и дедушек, учителей, воспитателей и т.д.) сосредоточены вокруг какой-то определенной части тела, служащей источником получения удовольствия.



- 1. Оральная стадия (от рождения до 2 лет).** Мир малыша сосредоточен вокруг рта. Высшая степень удовлетворения на стадии грудного вскармливания может привести к тому, что, став взрослым, ребенок будет предельно самостоятельным без видимых на то оснований. И наоборот, неудовлетворенность, неприятные ощущения в этот период могут обусловить формирование очень зависимого взрослого. Вы, наверное, знаете таких людей, которые постоянно раздражены, агрессивны или саркастичны, склонны к перееданию, грызут ногти, много говорят, курят, любят жевательную резинку. Как сказал бы Фрейд, все они застряли на оральной стадии развития.
- 2. Анальная стадия (от 2 до 3 лет).** На этой стадии ребенку прививаются навыки туалета. Его внимание сосредоточивается на анальной области, на выделениях и испражнениях. Дети, успешно прошедшие данную стадию, отличаются гибкостью мышления, великодушием, аккуратностью – чертами, которые сохраняются на всю жизнь. Быстрое и сопряженное с насилием приучение к горшку может обернуться тем, что малыш заикнется на постоянных требованиях чистоты, на излишней приверженности правилам гигиены, чрезмерной опрятности. И наоборот, если родители не обращают внимания на то, как и куда ребенок отправляет свои естественные потребности, делает ли он это в горшок, в ползунки или на пол, то в результате может сформироваться взрослый, склонный к негативизму, анархичности в поведении, к желанию лидерства.
- 3. Фаллическая стадия (от 4 до 5 лет).** На этой стадии дети внимательно изучают свои половые органы (нередки мастурбации). У них впервые появляется симпатия к родителям противоположного пола и чувство неприязни к родителям одного с ними пола. Возможные связанные с этими чувствами конфликты Фрейд назвал Эдиповым комплексом (у мальчиков) и комплексом Электры (у девочек). Дети, успешно преодолевшие данную стадию, обычно легко разрешают конфликты посредством отождествления себя (идентификации) с родителями того же пола. Они начинают копировать образцы их поведения, интонации речи, прически и т.п. Фрейд полагал, что мальчики, испытывавшие трудности на фаллической стадии, становятся робкими, застенчивыми, пассивными мужчинами. Что касается девочек, то они всю жизнь несут комплекс Электры как крест, только в каждый возрастной период по-разному это проявляется. Обычно он выражается в стремлении к половой связи с мужчинами или в желании иметь сына в качестве компенсации в случае отсутствия такой постоянной связи.
- 4. Латентная стадия (от 6 до 12 лет).** В этом возрасте либидо (напомним: позитивные любовные, сексуальные импульсы) не концентрируется в какой-то определенной части тела или органе, а сексуальные потенции как бы дремлют в состоянии бездействия, покоя. Дети, успешно идентифицировавшие себя с представителями того же пола, начинают не только



копировать, но и быстро усваивать нормы поведения, соответствующие их полу и одобряемые обществом.

5. **Генитальная стадия (от 12 до 18 лет).** Внимание ребят вновь сосредотачивается на своих половых органах, потом появляется интерес к противоположному полу.

Последним двум стадиям – латентной и генитальной – Фрейд уделил мало внимания. Он утверждал, что основные личностные характеристики человека закладываются в возрасте 5-6 лет. Согласно теории психоанализа, успешное преодоление оральной, анальной и фаллической стадий обуславливает формирование психически здоровой личности, трудности же на этих стадиях приводят к серьезным проблемам во взрослом состоянии. По З.Фрейду, **если ребенок на какой-то из трех указанных стадий переживает событие, травмирующее его психику, получает предельно полное удовлетворение естественных потребностей или, напротив, испытывает абсолютную неудовлетворенность, то он начинает сосредотачивать на них излишне много внимания, отчего различные моменты этого периода детства откладываются в личностном мире человека и сопровождают его на протяжении всей жизни.**

Теория классического психоанализа З.Фрейда развита в работах М.Клейн, А.Фрейд, а затем преобразована в концепции психосоциального развития жизненного пути личности Э. Эриксона.

Как и Фрейд, Эриксон полагал, что лишь здоровый взрослый человек способен удовлетворять свои потребности в личностном развитии, желания собственного эго (Я) и отвечать требованиям общества. Например, если он молод и здоров, то должен выбирать такую профессию, которая была бы интересной для него и в то же время нужной для общества. Основанием периодизации Эрика Эриксона являются понятия идентичности (быть таким же, как значимые другие) и самоидентичности (быть самим собой). Развитие является продуктивным, если в человеке развиваются качества, которые приводят к усилению, укрупнению чувства самоидентичности. Развитие может быть деструктивным, ослабляющим чувство самоидентичности.

У Фрейда стадии назывались психосексуальными, а понятие “сексуальный” отражало его акцент на биологическом удовольствии. Эриксон чаще употребляет понятие “социальное”, подчеркивая влияние на развитие человека социальных, исторических и культурных факторов. На каждой из 8 стадий ребенок испытывает специфический кризис, суть которого составляет конфликт между двумя противоположными состояниями сознания, психики.

Эриксон полагал, что если эти конфликты разрешаются успешно, то кризис не принимает острых форм и заканчивается образованием определенных личностных качеств, в совокупности составляющих тот или иной тип личности. Указанные 8 стадий люди проходят с разной скоростью и с различным успехом,



неудачное разрешение кризиса на какой-то из них приводит к тому, что при переходе на новую стадию у человека сохраняется необходимость решать противоречия, свойственные не только данной, но и предыдущей стадии. Однако в таком случае это дается гораздо труднее.

Особое место в концепции Эриксона занимает подростковый возраст. Именно здесь происходит активная идентификация и самоидентификация личности.

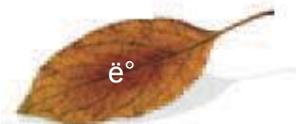
Эриксон выделил четыре основных типа развития неадекватной идентификации:

1. Уход от близких взаимоотношений, обусловленный страхом потери собственной идентичности. Избегание тесных контактов, их формализация и стереотипизация, западание сферы общения в целом.
2. Размывание времени. В этом случае подросток обнаруживает неспособность (упорное нежелание) строить планы на будущее, боязнь перемен.
3. Размывание способности к продуктивной работе, неумение сосредоточиться и активно включиться в деятельность.
4. Негативная идентичность – презрительное, враждебное отношение к ролям, позициям, формам поведения, ценным ближними.

Список неадекватной идентичности был дополнен впоследствии Джеймсом Марсиа, который выделил предопределенную идентичность – некритичное принятие ценностей семьи, общества, религиозной группы. Подросток становится некритично внушаемым.

Почти все основные и личностные качественные свойства человека складываются в детстве, за исключением тех, которые приобретаются с накоплением жизненного опыта и не могут появиться раньше того времени, когда человек достигнет определенного возраста.

Если внутренние конфликты, свойственные определенной стадии развития, остаются неразрешенными (негативный вариант развития), то в зрелом возрасте они могут проявляться в виде инфантилизма. При этом новые выборы накладываются, наслаиваются на уже произведенные и закрепленные в структуре личности (эпигенез). Во многом сходны с эриксоновской периодизацией и другие психодинамические схемы, в которых прослеживается эпигенетический принцип. Сюда в первую очередь необходимо отнести схему жизненных этапов новок в трансактном анализе Э.Берна, лежащую в основе т.н. “жизненного сценария”: отношение к себе и близким “Я+” и “Ты+”, образующие в сочетании 4 базовые позиции – “Успех”, “Превосходство”, “Депрессивность”, “Безнадежность” – дополняемые отношением к социуму – “Они+”. Данная схема, которая также складывается в первые годы жизни, рассматривается М.Е.Дитваком с добавлением установки “Труд+” (отношение к предметной деятельности) как “социоген” – стабильный личностный комплекс, формирующийся в возрасте до 5 лет и определяющий социальные взаимодействия индивида, его жизненный путь. В терминологии психологии схема Э.Берна, являющаяся по сути метафорической, условной



(разработанная для прикладных целей практической психотерапии, она далека от научной строгости), очевидно, непосредственно связана с “Яйконцепцией”.

Согласно И.Н.Калинаускасу, “Яйконцепция” тесно связана с типом личности и включает 3 основных блока: “Я как Я”, “Я как другой”, “Я как Мы (Они)”; что пей реклируется с берновскими личностными установками “Я/Ты/Они”. По мнению автора данной модели, описываемый ею тип личности складывается к 5йблетейт нему возрасту, сохраняя в дальнейшем свою стабильность, и характеризуется индивидуальноййтипическим способом обработки информации. Последовательность же формирования этих личностных установок в процессе возрастного развития, побвидимому, описывается формулой “Т≈ й- Яйб- Они”: “Через Ты человек становится Я”. Во многом сходны с эриксонской периодизацией и другие псий ходинамические схемы, в которых прослеживается эпигенетический принцип.

В своей теории развития Мелани Кляйн исходила из того, что у ребенка с самого начала действуют два основных влечения: любовноййсексуальное и разрушительнойагрессивное.

Возникающее Эго младенца решает задачи не только взаимодействия с внешним миром, но и овладения этими инстинктами, причем сам процесс развития проходит благодаря взаимоотношениям ребенка с его первыми объектами йгруф дью, а затем матерью. Интроецируя (поглощая, усваивая) их, идентифицируясь с первичными объектами и с возникающими с ними объектными отношениями, ребенок строит свой внутренний мир, овладевает своими влечениями.

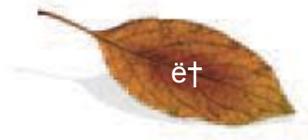
В детстве складываются три основные группы качеств личности:

- ± Стилевые черты йкасаются темперамента, характера, способов поведения, манер.
- ± Инструментальные черты йвключают предпочитаемые человеком средством достижения соответствующих целей, удовлетворения актуальных потребностей.
- ± Мотивационные черты относятся к интересам человека, к тем целям и йадам, которые он перед собой ставит, к его основным потребностям и мотивам поведения.

К окончанию школы личность в основном оформляется, и те индивидуальные особенности персонального характера, которые ребенок приобретает в школьные годы, обычно сохраняются в той или иной степени во всей последующей жизни.

Чтобы вам было проще ориентироваться во всех этих переходах, ступеньках и кризисах смотрите таблицы. Время от времени возвращайтесь к ним, замечей но это – успокаивает.

Полезно знать, что любая трудность обладает одним прекрасным свойством: она когдайнибудь заканчивается. Одним из признаков перехода ребенка от одной стадии к другой является изменение ведущего типа деятельности, а по сути – того способа, каким ребенок познает мир и себя (приобретает знания о мире и о



себе). Чтобы освоить мир и определить свое место в нем, ребенок сначала должен усвоить достижения предшествующих поколений. В каждом возрастном периоде он делает это по-разному, но всегда через определенную деятельность. Когда же растущий человек переходит на следующую ступеньку развития, старый тип деятельности (как способ познания мира и себя) не исчезает, но отходит как бы на второй план, уступая место новому. Так, например, игра – основной вид деятельности дошкольников, но играют не только маленькие дети, играют и подростки, и взрослые, только игры у них другие, а чистая игра для них не так важна. Ведущая деятельность – это, по сути, ведущее отношение ребенка к действительности.

Ведущий вид деятельности

Таблица №1

êí £öðÇÑàí Й ПЕРИОД	ëú ϕ ϕ ñõÑñã¨ àí ÇÑú	Пí à¨ £ö
Мдêäö° ðê	Эмоциональный контакт с родителями (или теми, кто их заменяет). Непосредственное эмоциональное общение.	Благодаря этому обрывается потребность общаться с другими людьми.
Çê° ° öö ãðТСТϕó	Предметно-манипулятивная деятельность; практическое сотрудничество со взрослыми.	Ребенок занят предметом и действием с ним; возникает потребность в речи (чтобы наладить контакт).
ãó - @ó ðΠ ЫЙ ВОЗРАСТ	Общение (ролевая игра); игра (как универсальная форма развития); сюжетно-ролевые игры, игры с правилами, игры драматизации; потребность принять участие в жизни и деятельности.	Формируется потребность воздействовать на мир; действует как взрослый, но с предметными заместителями.



<p>Материал - возраст ВОЗРАСТ</p>	<p>Учебная деятельность; игра исчерпала свои познавательные возможнос ти; игровая мотивация сменя ется на познавательную.</p>	<p>Учится выполнять осмысленную работу, развиваются такие качества, как устойчивое внимание и прилежание; развивается словесно логическое мышление; ребенок учится управл лять восприятием, вниманием, памятью; появляется способность к произвольной регуля ции поведения.</p>
<p>Общение ВОЗРАСТ</p>	<p>Общение интимно личностное; общение со свер стниками (в общественно полезной деятельности).</p>	<p>Постепенно осознаёт (узнаёт) себя и свой внутренний мир; учится строить отношения с другими людьми; умеет посмотреть на ситуацию с точки зрения другого человека и принимать решения в соответствии с этим.</p>
<p>Индивидуальность</p>	<p>Учебно-профессиональная деятельность.</p>	<p>Осознав свои потребнос ти и интересы, отвечает на вопросы "кто Я, каким и кем мне быть".</p>



<p>®РИЗИС ãó π ¬ ®ó ðπ ó π æ ВОЗРАСТÉ (5π лет). Рождéние социальнóго «Я». ðейтмотив: «хочу, но не могу!» Ребёнок делаёт открытие: «А взрослымπто быть лучше, чем маленьким!»</p>	<p>Стать равным взрослым, то есть всемогущим, всезнающим; переделать, усовершенствовать то, что имеет (но умéния не хватает). Рождается социальное «Я».</p>	<p>То же, но в бо́лее мягком вариéанте. Изменяет́ся поведение; ребёнок ведёт себя демонстративно; перестает следóвывать привычным нормам поведéния (особенно когдá дело касается бытовых требова́ний).</p>	<p>Родители. По́степенно уве́личивается автóритет тех, кто даёт знания.</p>
<p>®РИЗИС Öó π ã Öó СТ®ó ó æ ВОЗРАСТÉ ðейтмотив: «Кто я такой?», «За́н чем я здесь?», становление нóвого самосознания</p>	<p>Понять себя и свои возможнос́ти. Формируется ðáñконцепция».</p>	<p>То же, только в бо́лее жёсткой формé.</p>	<p>Авторитет ро́дителей и взрослых постéпенно сменяет́ся (вытесняется) авторитетом ро́дителей.</p>

Ребёнок растёт и изменяется. И на каждой ступеньке он немного иной: уже не тот, что был «вчера», и ещё не тот, что будет «завтра». На каждой новой ступеньке обязательно возникают такие изменения, которые определяют сознание ребёнка, его отношение к среде обитания (к миру), его внутреннюю и внешнюю жизнь, и то, как он будет развиваться дальше.



êí £öðÇÑ	àí êí ñí ðŞñÇÑêð
Мðéãð° ¶ðСТçó	Эмоционально окрашенное самоощущение (это – предтеча личности, самосознания).
Çé° ° ðð ãðТСТçó	Зарождение самосознание; появляется «Я».
ãó¬•ðð ð¶¶••®	Учится сочетать свои цели и желания с требованиями других людей (соподчинением мотивов); вообрáжение становится основой творческого отношения к деятельности, жизни и самому себе.
Мðéã¬••Й Шðð ð¶¶ ЫЙ ВОЗРАСТ	Психические процессы произвольные (способен управлять ими); учится выработать внутренний план действий; рефлексия (способность контролировать собственные действия, умение анализировать содержание и процесс своей мыслительной деятельности); контроль и самоконтроль; потребность в активной умственной деятельности.
Öó ãÇó СТðð çЫЙ ВОЗРАСТ	Умение сознательно регулировать свои поступки; умение понимать чувства и настроения других людей и строить свое поведение в соответствии с этим.
Çé° ° àà Ю° óСТь, • ð• СТéÇ¬••Й Шðð ð¶¶ ЫЙ ВОЗРАСТ	Психологически готов к личностному и профессиональному самоопределению; самосознание сформировалось; развиты потребности; есть нравственные установки; ценностные ориентиры; временные перспективы; осознает свои интересы, потребности, способности.

Еще раз

Очень важно знать для родителей, что важно дать ребенку «Обязательно» от рождения до(определите сами до “когда”).

1. Привязанность (это одновременно и природный инстинкт, и начало безú условной любви) и доверие.
2. Непосредственно эмоциональное общение.
3. Тактильный контакт.
4. Дать возможность проявлять свою независимость.



5. Не пресекать инициативу.
6. Играть и заниматься с малышом.
7. Подключать его к тому, что делаете вы.
8. Поддерживать, когда он что-то делает сам.
9. Позволять проявить свою волю (под вашим присмотром).

Мир для малыша состоит как бы из разорванных кусочков. Когда он начнет «собирать» его, для него станут очень важные **три вещи**:

1. Убедиться в надёжности мира.
2. Расставить вехи-ориентиры в пространстве.
3. Пометить, оставить след своего присутствия в мире (оставлять игрушки повсюду, где он играл)

Вместо итога.

Притча о волшебной смеси

Эта история, говорят, связана с именем Эдисона. Пришел к нему один чей-то человек и сказал, что ему удалось изобрести универсальный растворитель, такую смесь, которая растворяет буквально все. «Прекрасно, сказал Эдисон, но в чем вы собираетесь хранить свою смесь?». Я хотела предложить вашей вниманию эту историю, чтобы пояснить свою мысль: жизнь, деятельность личности во многом подобна этой волшебной смеси – ее не в чем хранить. Она движется, выходит из берегов любых целей, намерений, побуждений. В движении она размывает свои собственные черты.

Дорогие родители!

«Знание лучше незнания, решительность лучше нерешительности». Хотелось для вас дать информацию предельно понятно, доступно, чтобы вы читали, и ваша копилка наполнялась сокровищами знаний, но если после прочтения у вас возникнет непонимание, страх: прошу вас, не пугайтесь. Это нормальное состояние потому, что вы окунулись в процесс **самообразования**, а это не всегда просто, но думаю, что очень важно, переложите полученную информацию на себя, свое детство, поиграйте с данной информацией. «Познав самого себя, никто не останется тем, кто он есть».

Как нельзя выбросить из песни слов, так из психологии не выбросишь Фрейда (это отец психоаналитической теории), Эриксона и др. авторов, на труды которых мы опираемся в нашей работе. Хотя на первый взгляд они кажутся не совсем понятными, для людей, не имеющих психологического образования, но я очень рассчитываю на то, что **Вы**, выполняя свои **РОДИТЕЛЬСКИЕ** обязанности, станете «домашними психологами» со своими детьми. «Признавая свои слабости, человек становится сильным». И знайте, у вас всегда есть возможность получить консультацию у специалиста.



Литература

- Ананьев Б. Человек как предмет познания. М.: Изд. дѳ, 1968 г. 338 с.
- Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. М.: Медицина, 1968 г. 547 с.
- Анцыферова Д.И. В кн.: Категории материалистической диалектики в психологии. М.: 1986 г. С. 271; 2275.
- Аршавский И.А. Основы возрастной периодизации. В кн.: Возрастная физиология. Д.: Наука, 1975 г. С. 60
- Выготский Д.С. Проблема возрастной периодизации детского развития. Вопросы психологии, 1972, N 2.
- Альперина П.Я., Ждан А.Н. М.: Изд. МГУ, 1986 г. 344 с. С. 232792
- Коломинский Я.Д. Человек: психология. М.: Просвещение, 1986 г. 223 с.
- Кон И.С. Психология юношеского возраста-М.: Просвещение, 1979 г. 175 с.
- Коссаковский А. Психическое развитие личности в онтогенезе. В кн.: Психология личности в социалистическом обществе. Активность и развитие личности. М.: Наука, 1989 г. 183 с. С. 37767
- Пиаже Ж. Как дети образуют математические понятия. В Вопросы психологии, 1966, N 4. С. 1217126.
- Пиаже Ж. Теория Пиаже. В кн.: История зарубежной психологии. Тексты. М.: МГУ, 1986.
- Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология. Д.: Изд. дѳ, 1990 г. 256 с.] нг К. Психологические типы. М.: Прогресс Универс, 1995 г. 718 с.

4.3. Як запобігти дитячим психологічним травмам[∞]

Починаючи з першого моменту життя, **дитина шукає любові та підтримки своїх батьків**. Видатний психолог Еріх Фром виділив два напрямки впливу батьків на життя дитини: турбота про задоволення її фізичних потреб та ставлення до дитини, що визначає її любов до життя. Коли батьки добре ставляться до дитини, це дої помагає їй зрозуміти, що життя прекрасне, що добре бути хлопчиком чи дівчинкою.

Виховання дітей потребує терпіння, самовіддачі та внутрішньої стабільності, стверджує спеціаліст з вивчення психічних травм дитини Тіна Фрімберг. Крім того, дуже важливо знати, які наслідки в душі дитини залишають наші вчинки, агресивна поведінка, необережні висловлювання. Коли розсерджена, а інколи розлючена мати кричить своєму п'ятирічному синові: «Я вб'ю тебе!» або «Ти зробив погано, я не люблю тебе», або «Я ніколи більше не дозволю тобі кататися на велосипеді!», вона не усвідомлює, якими можуть бути наслідки її слів. Адже все це вона говорить людині в кілька разів меншій за зростом та вагою – дитині, що сприймає слова цього велетня (а

[∞] Див.: Правовий захист від насильства та що ми можемо зробити, щоб запобігти насильству над дітьми в сім'ї: Інформаційна брошура / Упоряд.: Л.Куппан, О.Агаркова, С.Росік. – erson: «ОЦ «Успішна жінка», 2006, - с.53-56



надто коли це батько) всерйоз, вірить йому, лякається, можливо, на все життя.

Які ж види поведінки дорослих можуть спричинити психологічну травму дитини?

Перш за все, це **відмова у визнанні, невіра в дитину, неприйняття її**. Наїв приклад, у сім'ї до одного з дітей часто ставляться не так, як до його сестер та братів: «Ось Ігор у нас гарний хлопчик, а ти, незграбо, постійно потрапляєш у якісь пригоди...» А такою пригодою може бути всьогонавісього розбита склянка або розлите молоко. А душа дитини в цей момент глибоко травмується.

Приниження – постійне джерело психологічних травм. Як часто батьки опускають дитину з більш високого рівня самооцінки на більш низький простими словами: «дурень», «телепень», «бовдур»... Особистість знецінюється. Особливо небезпечно робити це в присутності сторонніх. У всіх випадках травмування такі слова «ярлики» глибоко проникають у душу дитини. У неї з'являються оціночні судження: «Я погана», «Я нерозумна», «Нікому я не можу подобатися». Спочатку дитина думає так про себе зрідка, потім все частіше, потім це перетворюється у впевненість та стає нормою поведінки. Навколишні ж бачать нас в звичайній мірі так, як ми самі бачимо себе.

І тепер **вищезазначене тероризування**. Згадаймо, як часто нам доводилося спостерігати, як батьки залякують своїх дітей. Як легко вони погрожують дітям фізичною розправою: «Я не знаю, що я з тобою зроблю» або все те ж «Я тебе вбити готова!», або «Я зараз візьму ремінь...».

Не менше травмує дитину й ізоляція. Наприклад, якщо дитину зачиняють одну в кімнаті або, ще гірше, в комірці чи іншому тісному приміщенні, забороняють їй гратися з однолітками.

І, нарешті, **емоційне ігнорування**. Скільки батьків вважають, що суворе виховання підготує дитину до суворого життя. І тому часто відмовляють дитині в співчутті та турботі, не обіймають її, не голублять, не цілують і не розмовляють з нею.

На жаль, у нас ще існують такі психологічні моделі стосунків між людьми, за яких ми не кажемо дитині: «Яке щастя, що ти у мене є!», «Як я тебе люблю!», «Ти у мене найкращий».

± о ж відбувається з дітьми, що страждають від психологічних травм?

У таких дітей можуть з'явитися затримки в розвитку моторних та мовних умінь, розвинути апатія та байдужість. Як відмічає Тіна Фрімберг, у травмованих психологічно малюків нерідко спостерігається порушення сну, а іноді може виїти никнути нудота та блювання. У них розвиваються так звані «дурні» звички – смокання пальця, спроби кусатися, розкачування, розлади в їжі, істерія.

Серед різних видів психологічного травмування спеціалісти **виділяють словесні образи по відношенню до дітей**. Вони сприяють розвитку певного ставлення дитини до самої себе, агресивності, бажанню заподіяти шкоду собі та іншим людям. Психологічно травмовані діти часто справляють враження злих, нещасних. Нерідко вони навіть відчують потребу втекти кудиіндебудь.



дитині не обов'язково знати про наші неприємності. А, виявляється, значно краще переживати прикросі разом, допомагаючи один одному. Це допомагає підтримувати партнерські стосунки у сім'ї, відвертаючи значну кількість страхів дитини.

4.4. Десять кроків, щоб стати кращими батьками⁸

Більшість батьків замислюються, чи правильно вони себе поведуть з дитиною. Звичайно, немає ідеальних батьків. Усі вони мають труднощі й іноді не впевнені, чи добре виховують своїх дітей. Однією з проблем, що найбільше непокоїть батьків, є питання поведінки: що треба зробити, аби діти поведилися добре? Skorистайтесь наступними порадами.

Подавайте дітям приклад хорошої поведінки

Діти вчаться, наслідуючи поведінку дорослих. Ваша поведінка – приклад для наслідування.

Змінюйте оточення, а не дитину

Краще тримати цінні, крихкі та небезпечні предмети у недоступних для дітей місцях, аніж потім карати дітей за їхню природну цікавість.

Висловлюйте свої бажання позитивно

Кажіть дітям, чого Ви від них очікуєте, замість того, чого НЕ бажаєте.

Висувайте реальні вимоги

Запитуйте себе, чи відповідають Ваші вимоги віку дитини, ситуації, в якій вона опинилася. Ви маєте бути більш терпимими до маленьких та хворих дітей.

Не надавайте надто великого значення заохоченням і покаранням

В міру дорослішання дитини покарання і заохочення стають все менш результативними. Пояснюйте причину, яка впливає на Ваше рішення. Прагніть до компромісу у спілкуванні зі старшими дітьми, а з меншими – використовуйте тактику переключення уваги.

Обирайте виховання без побиття та крику

На початку це може здаватися результативним, однак незабаром виявиться: щоразу Ви змушені бити все з більшою силою, щоб досягти бажаного результату.

⁸ «атеріал розроблено в рамках» міжнародної соціальної інформаційної кампанії «Дитинство без насильства» з використанням матеріалів Фонду «Нічий діти» (Польща), розроблених на основі публікації «Як стати кращими батьками» (Лондон, 2002)



Крик або постійні докори є також шкідливими та можуть призвести до тривалих проблем емоційного характеру.

Покарання не допомагають дитині виробити навички самоконтролю і поваги до інших.

10 і ді і є, щі ОЧНЬЇ і об± ú@ú ØÑ і ð@ú

1. Дюбов є найважливішою потребою усіх дітей і однією з основних передумок мов позитивної поведінки дитини. Батьківська любов допомагає дитині формувати впевненість у собі, викликає почуття власної гідності.
2. Прислухуйтеся до того, що говорить Ваша дитина. Цікавтеся тим, що вона робить і відчуває.
3. Всі взаємостосунки, в тому числі й ті, що будуються на любові й довірі, пої требують певних обмежень. Батьки самі мають визначити ці обмеження для дітей. Пам'ятайте, що порушення дітьми будь-яких обмежень є для них природним процесом пізнання, і не варто це розцінювати як прояв неслухняності. Діти почуваються більш безпечно, коли батьки також дої тримуються визначених ними обмежень.
4. Сміх допомагає розрядити напружену ситуацію. Часом батьки бувають занадто серйозними. Це заважає їм сповна відчувати радість батьківства. Вмійте побачити веселі моменти і дозволяйте собі сміх при кожній нагоді.
5. Намагайтесь побачити світ очима Вашої дитини і зрозуміти її почуття. Пригадайте, як Ви почувалися, коли були дитиною, і яким незрозумілим здавався Вам світ дорослих, коли з Вами поводилися несправедливо.
6. Хваліть і заохочуйте дитину. Сподівайтесь, що дитина поводитиметься дої бре. Заохочуйте її докладати зусиль до цього. Хваліть за хорошу поведінку.
7. Поважайте свою дитину так, як поважали б дорослого. Дозвольте дитині брати участь у прийнятті рішень, особливо тих, що стосуються її. Прислуї хайтеся до думки дитини. Якщо Ви змушені сказати дитині щось неприємї не, подумайте, яким чином Ви сказали б це дорослому. Вибачайтеся, якщо вчинили неправильно по відношенню до дитини.
8. Плануйте розпорядок дня дитини. Малі діти почуваються більш безпечно, якщо дотримуватимуться чіткого розпорядку дня.
9. У кожній сім'ї є свої правила. Будьте послідовними в їх дотриманні і намай гайтеся виявляти певну гнучкість щодо дотримання цих правил маленьї кими дітьми. Діти можуть бути введені в оману, якщо одного дня правило виконується, а іншого – відмінюється.
10. Не забувайте про власні потреби! Коли батьківство починає надто нагадуї вати важку працю, і Ви відчуваєте, що Вам бракує терпіння, приділіть трої хи часу лише собі. Робіть те, що приносить Вам задоволення. Якщо Ви рої зумієте, що втрачаєте контроль над собою і можете накричати на дитину, образити, принизити чи вдарити її, залиште дитину на кілька хвилин, пої рахуйте до десяти і заспокойтеся.



Додаток А. Законодавство з прав дитини

Захист прав дітей України ґрунтується головним чином на таких законодавчих та нормативно-правових актах:

Конвенція ООН про права дитини – прийнята 20 листопада 1989 р., набрала чинності для України з 27 вересня 1991 р. Цей документ містить провідні положення та принципи щодо захисту дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образ чи зловживань, економічної експлуатації, захисту права дитини на збереження індивідуальності, на громадянство, на ім'я та сімейні зв'язки. Визначається пріоритет інтересів дитини та сім'ї, а також проголошується необхідність надання дітям права користуватися найдосконалішими послугами охорони здоров'я тощо.

Конституція України визначає, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. У Конституції України закріплено положення щодо загальних гарантій захисту прав дитинства. Так, у статті 52 передбачено, що "сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою".

Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III та інші закони України деталізують положення названих документів.

Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV

Кодекс України Про адміністративні правопорушення. У статті 184 визначено відповідальність батьків за невиконання ними або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей.

Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР

У прийнятому **15 листопада 2001 року Законі України “Про попередження насильства в сім’ї”** права дітей щодо захисту від насильства розглядаються у загальному контексті серед прав інших членів сім’ї.

У **Законі України “Про охорону дитинства”, прийнятому 26 квітня 2001 року**, захист прав та інтересів дитини закріплений у відповідних розділах та статтях. Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальної національний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Стаття 10 гарантує право дитини на захист від усіх форм насильства. Зокрема, держава бере на себе обов'язок захисту дитини від:

- ± усіх форм психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальне зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;
- ± втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;
- ± залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та теїчій, використання дитини для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Ця стаття надає дитині право особисто звертатися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Стаття 21 “Дитина і праця”, виходячи з Кодексу законів про працю України, законів України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, “Про зайнятість населення”, “Про охорону праці”, визначає порядок застосування праці дітей.

Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, від 13 січня 2005 р. № 2342-IV та ін.

Закон України від 15.04.2008 № 269-VI “Про внесення змін до Закону України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” щодо розміру допомо-



ги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування”, який передбачає збільшення з 1 січня 2009 року розміру допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, над якими встановлено опіку чи піклування, до двох прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку.

Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сімей, які усиновили дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування” (від 23.09.2008 р. № 573-VI) передбачає матеріальну підтримку сімей, які всиновили дитину. Зокрема, запроваджено державну допомогу на усиновлену дитину у розмірі виплат при народженні першої дитини та одноразову оплачувану відпустку у зв’язку з усиювленням дитини одному із батьків, які усиновили дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, старшу трьох років. Положення Закону набули чинності 1 січня 2009 року.

Закон України “Про загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016” року (від 5 березня 2009 року № 1065-VI). Ця Програма має на меті об’єднати в єдину систему зусилля держави щодо захисту прав дітей.

Набули чинності та стали частиною національного законодавства такі міжнародні документи у сфері захисту прав дітей:

- ± Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (ратифікований у квітні 2003 р.);
- ± Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організації званої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, ратифікований у лютому 2004 р.);
- ± Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифікований у червні 2004 р.);
- ± Європейська конвенція з питань боротьби проти торгівлі людьми (підписана на у листопаді 2005 р.);
- ± Європейська Конвенція про здійснення прав дітей (дата підписання від імені України 15.05.2003 р., дата ратифікації 03.08.2006 р.);
- ± Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов’язань про утримання (дата приєднання – 14.09.2006 р.);
- ± Конвенція про контакт з дітьми (дата підписання від імені України 15.05.2003 р., дата ратифікації 20.09.2006 р.);
- ± Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (ратифікована 20.07.2006 р., набула чинності 19.10.2006 р.);



- ± Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (дата приєднання 11.01.2006, набула чинності 01.09.2006 р.);
- ± ° Ø Торкська Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, 1956 р. (раї тифікована у липні 2006 р.);
- ± Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання і співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дії тей (дата приєднання 14.09.2006р.);
- ± Конвенція про кіберзлочинність, 2001 р. (ратифікована у вересні 2005 року);
- ± Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дії расистського та ксенофобського характеру через комп'ютерні мережі (ратифікований у червні 2006 р.);
- ± Протокол № 12 до Європейської конвенції з прав людини (ратифікований у березні 2006 р., набрав чинності з 1.07.2006 р.);
- ± Європейська соціальна хартія (ратифікована у вересні 2006 р.);
- ± Європейська конвенція про громадянство (ратифікована у грудні 2006 р., набрала чинності з 1.04.2007 р.).

Укази Президента України:

- ± Указом Президента України від 27.11.2008 р. № 1088 “Про День усиновленя” встановлено свято – День усиновлення, який щорічно буде відзначати ся 30 вересня.

Постанови Кабінету Міністрів України:

- ± постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 “Питання дії альності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини”, яка визначає механізми й порядок діяльності органів опіки та піклування з моменту виявлення дитини, яка залишилась без піклування батьків, до її влаштування та здійснення контролю за умовами її проживання і виховання;
- ± постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905 “Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення наї гляду за дотриманням прав усиновлених дітей”.

Також реалізуються **загальнодержавні та галузеві програми, спрямова ні на поліпшення здоров'я, створення сприятливих умов для народження та виховання дітей, соціальний захист дітей, боротьбу з ВІЛ/СНІДом, підвищення якості освіти**, а саме:

- ± Програма “– кильний автобус”;
- ± Державна програма “Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року”;
- ± Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006 – 2010 роки;



- ± Міжгалузева комплексна програма “Здоров’я нації” на 2002–2011 роки;
- ± Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року;
- ± Державна програма “Дитяча онкологія” на 2006–2010 роки”;
- ± Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки;
- ± Міжгалузева програма “Профілактика передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини та забезпечення медико-соціальною допомогою ВІЛ-інфікованих і хворих на С⁰ ІД дітей”;
- ± Державна програма розвитку освіти на 2006–2010 роки;
- ± Державна програма протидії торгівлі людьми;
- ± Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Додаток В. Це важливо знати батькам!

£õì í à Уì õõ@ú

«Про охорону дитинства»

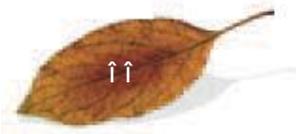
Ст.12 Права, обов’язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини

Виховання в сім’ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвій виток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов’язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров’я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці...

Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов’язків щодо виховання дітей, захищає права сім’ї, сприяє розвитку мережі дитячих закладів.

Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов’язку утримувати дітей.

Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, школі-інтернаті, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім’ї, іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством України.



Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і дуї ховний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківї ських обов'язків відповідно до закону.

У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальнїсть згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередї дити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитї тини в небезпеці.

£đì í à Yì òđ@ú

«Про освіту»

Ст.59 Відповідальність батьків за розвиток дитини

1. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.
2. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за вихованїня, навчання і розвиток дитини.
3. Батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані: постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбїність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім'ї, до старших за віком, до народних традицій та звичаїв; сприяти здобуттю дїтьми освіти в закладах освіти або забезпечувати поївноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обїв'язку; виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини.

ò ç © à çÑòõÑú é à ò ВІДПОВІДАЛ" à çÑЪ

(Кодекс України Про адміністративні правопорушення)

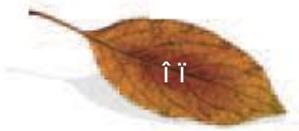
Ст. 184 Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених заї конодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне за собою попередження або накладенїня штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Тї самї дїї, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративїного стягнення, їтягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неї оподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, їтягї не за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальї



ність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, п'ятгне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

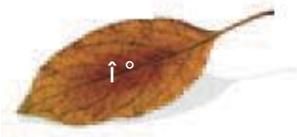
і оú®àõã" àõ **ВІДПОВІДАЛ" àõÑ**
(Кримінальний кодекс України)

Ст. 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії

1. Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян узв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, п'караються штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.
2. Ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, п'караються виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до п'яти років.
3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, п'караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Ст. 166 Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування

Злісне невиконання батьками... обов'язків по догляду за дитиною..., що спричинило тяжкі наслідки, карається обмеженням волі на строк від 2х до 5ти років або позбавленням волі на той самий строк.



Додаток С.

Українська організація "Український фонд "Благополуччя дітей"
Українська громадська організація Служба захисту дітей
Український благодійний фонд "Євродіти"
Український національний портал з усиновлення, спільний проект Благодійного фонду "Розвиток України" з Державним департаментом з захисту прав дітей та усиновлення Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та "Окремі діти"
Міжнародна благодійна організація "Надія і житло для дітей"

Всеукраїнська благодійна організація "Український фонд "Благополуччя дітей"

Адреса для листування:
вул. Маршала Тимошенка, буд. 21, корпус, 2, к. 4, м. Київ, 04205;
<http://www.ccf.org.ua>

Всеукраїнська громадська організація Служба захисту дітей

Адреса: 01021, м. Київ, вул. Інститутська, 17/5, оф.12
<http://www.childrenukraine.org>

Всеукраїнський благодійний фонд "Євродіти"

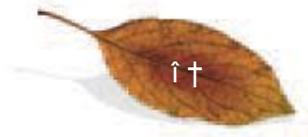
Адреса: вул. Садова, 12
с. Новоселки
Києво-Святошинський р-н
Київська обл., 03027, Україна
Тел./факс: (044) 52671074; 52671078
Філія фонду в м. Києві
вул. Велика Житомирська, 20
Київ, 01025, Україна
Тел./факс: (044) 272711701
<http://www.stardream.com.ua>

Всеукраїнський національний портал з усиновлення, спільний проект Благодійного фонду "Розвиток України" з Державним департаментом з захисту прав дітей та усиновлення Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та "Окремі діти"

<http://www.sirodstvy.net>

Міжнародна благодійна організація "Надія і житло для дітей"

Адреса: вул. Багговутівська, 4, кв. 57, Київ 04107 (ст. метро "Дук'янівська", 2 зупинки трол. № 18 в бік обл. лікарні)
<http://www.hopeandhomes.org.ua>



Офіс Ради Європи в Україні	http://www.coe.kiev.ua/Campaign/children/index.html
Представництво Дитячого фонду ООН (UNICEF)	Кловський узвіз, 5, 01021, Київ, Україна Email: kiev@unicef.org http://www.unicef.org/ukraine/ukr
Представництво міжнародної благодійної організації “Кожній дитині” в Україні	03058, м. Київ, вул. Польова, 49–А http://www.everychild.org.ua
Служба розшуку дітей	Адреса: У приміщенні київського вокзалу “Каравасі дачі” працює центр допомоги і Служби розшуку дітей” Тел.: 0780075071 471 4 (зі стаціонарних телефонів безкоштовно) http://www.detipoisk.com
Українська гельсінська спілка з прав людини	04071, м. Київ, вул. Олегівська, 36, кімната 309 (3й поверх) http://helsinki.org.ua
Харківська правозахисна група	61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв.4 адресна приймальня ХПЗГ (юридична консультація) тел. (057) 700 62 81 тел./факс (057) 700 67 72 Адреса: 61002, Харків-2, а/с 10397 http://www.khpg.org
Юношківська організація “Нова генерація”	Миколаївське шосе, 197а, к.411, м. Херсон, 73000 Тел/ф: +38(0552) 4170377 Email: newgener@socioprostir.org.ua Сайти організації: www.socioprostir.org.ua , www.youthspace.org.ua



**Новокаховська міська громадська
молодіжна організація
“Перспектива”**

вул.Коняшиних, 18
смт. Дніпряни, м. Нова Каховка,
Херсонської обл. 74987
Телефон: (05549) 4f24f3

**Херсонський обласний фонд
милосердя та здоров'я**

вул. Фрунзе, 2, к. 24, Херсон, 73000
Тел.: (0552) 49f6f0f3, факс 26f5f0f39
Email: fmz@tlc.kherson.ua
Сайт: <http://www.uapravo.org>

**Херсонська обласна організація
Комітет виборців України**

Тел. (0552) 32f5f0f26
<http://www.politics.kherson.ua>

**Херсонський обласний
громадський центр “Соловіки
проти насильства”**

вул. Миру, 31, м. Херсон, 73008
Тел.: (0552) 55f2f0f64, 55f4f3f30
Email: magainstviolence@mail.ru

**Громадська організація
Херсонський обласний центр
“Успішна жінка”**

м. Херсон, вул. Чекистів, 2, 3й поверх,
офіс 17f19
Тел.: (0552) 423f765, 423f485
<http://www.uspishnazhinka.kherson.ua>

**Херсонський обласний
благодійний фонд “Мангуст”**

Тел.: (0552) 27f9f0f42, (0552) 27f0f1f64
Email: mangust@tlc.kherson.ua

**Херсонський обласний
благодійний фонд “Захист”**

Поштова адреса: вул. Комунарів, 20, м.
Херсон, 73000, Україна
Телефон: (0552) 42f39f22
Факс: (0552) 42f39f22
<http://zahyst.ks.ua>
<http://www.ditu.ks.ua>

**Центр молодіжних
ініціатив “Тотем”**

м.Херсон, вул. Молодіжна, 2А.
Email: totem@public.kherson.ua
<http://totem.kherson.ua>

**Херсонська обласна
бібліотека для дітей**

<http://www.kidrights.kherson.ua>





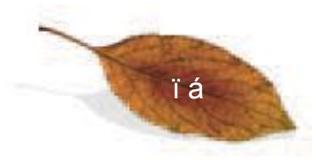
ΔΙΤΟΨΕΤΟΨΕ

1. Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002–2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://issuu.com/fi...>
2. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей. – К.: Видавничий дім «Каї літа», 2009. – 193 с.
3. Дитина в прийомній сім'ї: нотатки психолога/ М.Бевз, І.В.Пеша. – К.:Д 49 Украї їнський ін-т соціальних досліджень, 2001. – 101 с.
4. Дмитренко М.І, Тропін М.В., Власов П.О. Попередження насильства в сім'ї: меї тодичні рекомендації. – Дніпропетровськ: ДЮІ МФС України, 2001
5. Домашнє насильство, як захистити себе. – К.: Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Winrock International
6. Допоможемо нашим дітям. Психологічні аспекти проблеми неповнолітніх: профілактика та корекція. Упорядник Д.І.Дитвиненко – 2001
7. Дружинин В.Н. Психология семьи. – Екатеринбург: Деловая книга, 2000.
8. Кузнецова А.Н. Изучаем права ребенка. – Симферополь, 2002
9. Наші людські права. – Київ, 1996
10. Обухова Д.Ф. Возрастная психология. – Москва, 1999
11. «Перші запитання про сина і доньку. Путівник для майбутніх усиновителів, прийомних батьків та опікунів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chc.org.ua/sut/modules/ckfinder/userfiles/putivnuk.pdf>
12. Превентивне виховання: проблема ненасильства. Зб. Науково – практ. ст./ За заг.ред. В.М. Оржиховської. – К. Олди – плюс, 2000
13. Пеша І.В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського пії клування (проблеми реформування) – К.: Догос, 2000. – 87 с.
14. Правовий захист від насильства, та що ми можемо зробити, щоб запобігти ти насильству над дітьми в сім'ї: Інформаційна брошура / Упоряд.: Д.Кумпан, О.Агаркова, С.Росік. – Херсон: ХОЦ «Успішна жінка», 2006, №5376

15. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу: Наукової методичний посібник/ ~~М.~~ Бевз, В.О. Кузьмінський, О.І. Нескучаєва та ін. – К.: Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92с. (Бібліогр.: с. 42 й43)
16. Робота з дитиною у прийомній сім'ї. Методичний посібник / К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 188 с.
17. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947 – III
18. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників/ За заг. ред. А.Σ. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
19. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід: Навч. метод. посіб. / Автор. кол.: ~~Д.~~С. Волинець, А.Σ. Капська, Н.М. Комарова, І.В. Пєша, ~~М.~~ Бевз, ~~Д.~~В. Волинська, О.О. Яременко. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 127 с.
20. Чи зійдуться наші долі... Реінтеграція батьків і дітей: перші кроки до усвідомлення проблеми / Авт.кол.: ~~Д.~~С.Волинець, Т.В.~~В.~~ворун, ~~М.~~Постолюк, ~~Д.~~В.Косарєвська, ~~Д.~~В.Балим. – К., 2002. – 104 с.



Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dotted lines.



Підписано до друку 02.04.10 р. Формат 64х90/16 . Гарнітура MyriadPro.
Папір крейдований. Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 7. Наклад 2000.

Дизайн: Дмитро Жуков, Дар'я Жукова
Друк: ПП Асютін М.В., тел. (0552) 33-73-73



Проект «Права дітей в дії»

Це видання підготовлене за фінансової підтримки Європейського Союзу в межах проекту «Права дітей в дії». Проект «Права дітей в дії» реалізується Херсонською молодіжною організацією «Нова генерація» у партнерстві з Новокаховською міською громадською молодіжною організацією «Перспектива». Зміст публікації є предметом відповідальності авторів і не відображає офіційну точку зору Європейського Союзу.